

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER TEORİSİ: KURUCU FİKİRLER, İÇERİK VE ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Çağrı KADEROĞLU BULUT
Ankara Üniversitesi, Türkiye
cagrikaderoglu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4701-9759>

ÖZ

Yeni toplumsal hareketler, ortaya çıktıkları 1960'lerden günümüze dek sosyal bilimler içerisinde en çok tartışılan olguların başında gelmektedir. Çağdaş toplumlarda yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin bir yansıması olarak değerlendirilen bu hareketler çeşitli nitelikleriyle tartışılmakta ve pek çok kuramsal yaklaşıma konu olmaktadır. Bu çalışma, söz konusu kuramsal yaklaşımların en etkililerinden biri olan *Yeni Toplumsal Hareketler Teorisini* ele almaktadır. Teorinin iki önemli ismi Touraine ve Melucci, yeni hareketleri sanayi sonrası toplum kuramları çerçevesinde değerlendirmekte ve sınıf temelli hareketlerden kültür-kimlik temelli hareketlere geçiş bağlamında incelemektedir. Bu yaklaşım, söz konusu teorinin kurucu fikri zeminini oluşturur. Yeni hareketlerin aktörleri, hedefleri, söylemleri, örgütsel yapıları gibi unsurlar ise temel olarak bu zemin üzerinde ele alınır ve yeni hareketler ile eski hareketler arasındaki farklılaşma bu çerçeve içerisinde açıklanır. Yeni toplumsal hareketleri yeni bir toplum kurgusunun parçası olarak ele alan bu teori pek çok eleştiriye konu olmuştur. Sanayi sonrası toplum savına dayanan çözümlenmeleri ve kültür-kimlik temelli açıklama çerçeveleri özellikle Marksist yaklaşımlarla eleştirilmiştir. Buradan hareketle elinizdeki çalışma, yeni toplumsal hareketler teorisini kurucu fikirler, içerik ve teoriye yöneltilen eleştiriler bağlamında incelemektedir. Çalışmada öncelikle söz konusu teorinin toplum çözümlemesine dönük temel fikirleri tartışılmakta, ardından hareketlerin aktörleri, değerleri, hedefleri ve örgütlenme biçimlerine dönük yaklaşımı analiz edilmektedir. Son olarak ise bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler ele alınmaktadır. Çalışmada ulaşılan temel yargı, söz konusu teorinin çağdaş toplumsal hareketleri anlama ve açıklama noktasında kapsamlı ve isabetli bir kavrayış geliştirmekte yetersiz kaldığıdır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Toplumsal Hareketler, Sanayi Sonrası Toplum, Touraine, Melucci*

NEW SOCIAL MOVEMENT THEORY: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF FOUNDING IDEAS, CONTENT AND CRITICISM

ABSTRACT

New social movements are one of the most discussed phenomena in social sciences since their emergence in the 1960s. These movements, which are considered as a reflection of the economic, political and social transformations experienced in contemporary societies, are discussed with their various characteristics and are subject to many theoretical approaches. This study examines the *New Social Movements Theory*, which is one of the most influential of these theoretical approaches. Two important names of the theory, Touraine and Melucci, evaluate new movements within the framework of post-industrial social theories and examine them in the context of transition from class-based

movements to culture-identity-based movements. This approach lays the foundational idea of this theory. Elements such as the actors, goals, discourses, and organizational structures of the new movements are basically addressed on this ground and the differentiation between the new movements and the old movements is explained within this framework. This theory, which treats new social movements as a part of a new social construct, has been the subject of many criticisms. The analysis of this theory based on the post-industrial society and its explanation frames based on culture-identity have been criticized especially by Marxist approaches. Hence, this study examines the new social movements theory in the context of founding ideas, content, and criticism of the theory. In the study, firstly, the basic ideas of the theory in relation to social analysis are discussed, and then the approach of the movements towards the actors, values, goals and forms of organization is analyzed. Finally, the main criticisms of this approach are discussed. The main conclusion reached in the study is that the new social movements theory is insufficient to develop a comprehensive and accurate understanding of contemporary social movements.

Keywords: *New Social Movements, Post-Industrial Society, Touraine, Melucci.*

GİRİŞ

Yeni toplumsal hareketler, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve kendisinden önceki toplumsal hareketlere nazaran önemli farklılıklar barındıran yeni eylemlilik biçimlerini ifade eder. Yeni hareketler özellikle 1960'ların sonlarında görünür olan ve toplumsal yapının farklı katmanlarındaki çelişki ve çatışmalar üzerinde hareket eden, o alanların sorun, çözüm ve taleplerini öne çıkaran sosyal-muhafif hareketler olarak değerlendirilmektedir (Kaderoğlu-Bulut, 2014: 50). Bu açıdan 19. yüzyılın işçi sınıfı merkezli, kitlesel, iktidar talebi içeren bütünlüklü hareketlerinden farklı olarak; belirli alanlara özgü sorun odaklı eylemler ve talepler içeren, parçalı ve yatay örgütlenen kolektiviteler şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu anlamda oldukça heterojen öğeler içeren yeni hareketler kent hareketleri, çevre hareketleri, etnik tanınma temelli hareketler, kadın ve eşcinsel hareketleri, ırkçılık karşıtı hareketler gibi çeşitli içeriklerde ve farklı formlarda hayat bulmaktadır.

Dünyada özellikle 1968 eylemleriyle paralel olarak ivmelenen bu hareketler, sosyal bilim alanında da yeni açıklama çerçeveleri içeren önemli bir literatür oluşmasını mümkün kılmıştır. Yeni hareketlere ilişkin tartışmalar; bu hareketlerin niteliği, amaçları, eski hareketlerle ortaklık ve farklılıkları, çağdaş toplumda ifade ettikleri anlam, katılımcıları, örgütsel yapıları ve eylem-söylem biçimleri ekseninde şekillenmiştir. Bu literatürün en etkili kolu ise Avrupa'da ortaya çıkan ve *yeni toplumsal hareketler teorisi* olarak kavramsallaştırılan yaklaşım olmuştur.

1970'lerden itibaren gündeme gelmeye başlayan bu teori, Fransa'da Alain Touraine'in öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Kaynaklar ve stratejiler üzerine odaklanan Amerikan ekolüne karşılık, sosyal hareket çalışmalarında Avrupa ekolünü temsil eden bu yaklaşım, toplumsal hareketleri kültürel bir zeminde tanımlamış ve bu hareketlerin içinde geliştiği toplumsal gerçeklikle birlikte nasıl niteliksel bir değişime uğradığını açıklamaya girişmiştir. İlgisini toplumsal hareketlerin kültür ve kimlik temelli alanlarına yönelten bu kuram, söz konusu hareketlerin "mevcut değerler, normlar ve kimlik yapılarında değişim taleplerini simgeleyen sosyo-kültürel boyutuna" odaklanarak "kimlik inşası sürecine" (Çayır, 1999: 23;26) vurgu yapmaktadır. Calhoun'a (1993: 392-410) göre yeni hareketlerin tanımlayıcı özellikleri kimlik politikaları, ofansif olmaktan çok savunmacı olmaları, gündelik hayatın politizasyonu, "sınıfsız" ya da "orta sınıf"a dayanan hareketlilik, hiyerarşik olmayan örgütsel yapılar, geleneksel olmayan yeni araçlar ve kısmi parçalı hedeflerdir. Bu çerçeve içerisinde yeni toplumsal hareket yaklaşımları, hareketlerin ortaya çıkışında kimlik oluşumunun belirleyiciliğine ve kimlik politikalarına merkezi bir önem atfetmişlerdir. Bundan dolayı 'kimlik yönelimli paradigma' olarak da anılan bu yaklaşım, yeni toplumsal hareketlerin eski hareketlerden önemli ölçüde farklı olduğunu ifade ederek yeni hareketlerin belli ortak özelliklerini öne çıkarmaktadır.

Bu özellikler şöyle sıralanabilir: a) yeni toplumsal hareketler evrensel meseleleri odağına alırlar, bu bakımdan araçsal oldukları söylenemez. Talep ve tepki geliştirdikleri konular belirli bir toplumsal kesimin çıkarlarıyla sınırlı değildir. Bunun yerine ahlaki doğruluk prensibiyle ilişkilidirler; b) Sözkonusu hareketler devlete değil sivil topluma dönük olarak gelişmektedir. Bu kapsamda bürokrasi ya da merkezi iktidarla ilişkilerinde mesafelidirler. Politik seçkinlerle pazarlık geliştirmenin ötesinde kamuoyunu ve toplumu etkilemeyi öncelikli olarak görürler; c) Bu kolektif eylemlilikler için sembolik-simgesel protestolar önemlidir. Dar iktisadi talepler yerine kimlik ve kültür dolaylı konular, yaşam tarzlarıyla ilişkili meseleler birincil önemdedir; d) Amaçları siyasi iktidar için mücadele etmek ve ele geçirmek değil, bu siyasi uzamın karşısında otonom alanlar yaratarak, bu alanların siyasal yapının müdahalesi dışında yeni ve özgün var olma şekillerini savunmaktır (Neveu'dan akt. Lelandais, 2009: 68-69).

Yeni toplumsal hareketler teorisi, 1960'lardan bu yana gelişen hareketlerin "yeni" olarak adlandırılmasının temelinde yeni bir toplumsal-siyasal yapının yattığını, hareketlerin özgünlüğünün de bu toplumsal yapıyla ve buna bağlı olarak dönüşen aktörler, değerler, hedefler ve örgütsel formlarla ilişkili olduğunu vurgular. Bu nedenle ilerleyen bölümlerde öncelikle, yeni hareketler teorisinin kurucu fikirleri ve toplumsal çözümleme çerçevesi ele alınacak, ardından değerler, hedefler aktörler ve örgütsel yapılar bağlamındaki savları incelenecek, son olarak ise bu yaklaşıma dönük kimi temel eleştiriler serimlenecektir.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER TEORİSİNDE KURUCU FİKİRLER: TOURAİNE VE MELUCCI

Yeni toplumsal hareketler teorisi, endüstri toplumları çağının sona ermekte olduğu ve böylece toplumun birçok dinamiğinin kökten değiştiği kabulüne dayanır. Buna bağlı olarak toplumsal eylem pratikleri de amaç, içerik, biçimler, yapı ve katılım gibi alanlarda tarihsel bir farklılaşma yaşamıştır. Buna göre, Avrupa'daki toplumlar sanayi devrimiyle içine girdikleri yapıdan, sanayi sonrası bir toplumsal yapıya dönüşmektedir. Sanayileşmiş toplumdaki işçi sınıfı hareketleri de bu süreçte toplumdaki temel yerini yitirmektedir. Buna karşın artık sınıf temelli ideolojilerle belirlenmeyen, kimlik ve kültür temelli toplumsal hareketler toplumda hâkim olmaya başlamıştır (Lelandais, 2009: 69). Bu hareketler, işçi hareketlerine göre daha heterojen bir yapıya sahip, dağıntık hareketlerdir. Çetinkaya'nın (2008: 34) ifade ettiği gibi, bu yaklaşıma göre eski toplumsal hareketleri mümkün kılan toplumsal niteliklerin altı boşalmıştır. Çoğunlukla dar ekonomik talep ve isteklerin peşinde koşan, devrimi ve iktidarın fethini amaçlayan eski toplumsal hareketler ortadan kalkmaktadır.

Yeni hareketlere ilişkin bu düşünceler sanayi sonrası toplum paradigması ile yakından ilişkilidir. Sanayi sonrası toplum kuramları, "ekonomik üretim hakkındaki bilginin artan önemine dayanan ve fiziksel malzemenin endüstriyel yollarla işlenmesi şeklindeki üretim faaliyetlerinin yerini simgelere, bilgiye ve insan ilişkilerine belli bir amaca göre yön verilmesinin aldığı" (Jasper, 2002: 120) yeni bir toplum tipini anlatmaktadır. Bu çerçevede yeni hareketlerin de 'endüstriyel toplumdan post-endüstriyel topluma' (Touraine, 1971; Bell, 1973) ya da 'örgütlü kapitalizmden örgütsüz kapitalizme' (Lash ve Urry, 1987) geçişin sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilir. Bu nedenle Coşkun'un (2007: 34) belirttiği gibi geçmişin nesnel sınıf çıkarlarına dayalı olarak hareket eden işçi sınıfı hareketlerine karşılık, merkezine dağıntım meseleleri yerine kültür, kimlik, özerklik, nitelikli yaşam meselelerini koyan hareketler olarak gündeme gelmiştir.

Yeni toplumsal hareketler teorisinin temellerini atan iki önemli isim bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kurucu isim olarak Alain Touraine, diğeri ise bu teoriye önemli katkılar yapan Alberto Melucci'dir. Bu isimler, yeni toplumsal hareketler teorisi ile Kuzey Amerika kökenli kolektif davranış/mobilizasyon ekolünün dışında yer alan, ondan farklı özgün bir Avrupa ekolünün oluşmasını mümkün kılmışlardır. Bu nedenle söz konusu teorisinin kurucu fikirlerini incelerken bu iki isim üzerinde durmak önemlidir.

Yeni toplumsal hareketler yaklaşımının kurucusu sayılan Touraine sanayi sonrası (post-endüstriyel) toplum kavramıyla tarihsel olarak yeni bir aşamayı tanımlamaktadır. Post-endüstriyel toplum

kavramının yerine “programlanmış toplum” kavramını kullanan Touraine’e (1971; 1985) göre programlanmış toplum, sanayi toplumundan farklı olarak kültürel malların merkezi bir konuma yerleşmiş olduğu toplumdur. Bu toplumda yönetim, yatırım, planlama ve egemenlik, kültürel üretim ekseninde gerçekleştirilir. Araştırma-geliştirme, enformasyon işleme, bio-medikal bilim-teknik ve kitle iletişim araçları post-endüstriyel toplumun dört temel ögesini oluşturur. Bu anlamda maddi malların merkezi konumda bulunduğu sanayi toplumundan bütünüyle farklıdır. Sanayi sonrası toplumda merkezi tahakküm alanı sembolik malların teknolojik üretimidir. Çatışma ve iktidar, bilgi akışının ve kültürün denetlenmesiyle kurulur (Touraine, 1985: 781-782). Savran’ın (1992: 10) ifadesiyle sanayi toplumunun, üretim araçlarının denetimine dayalı hakimiyeti bağlamında çalışma hayatı ve ekonomi ekseninde oluşan merkezi çatışmalar bu toplumda artık kültür-ahlak alanına kaymıştır. Coşkun (2007: 140) da Touraine’in yaklaşımında özel yaşamın her zamankinden daha fazla kamusal bir şey haline geldiğini, ortaya çıkan toplumsal çelişkilerde merkezi bir yer tuttuğunu ve toplumsal hareketlerin belkemiğini oluşturduğunu vurgular.

Gerçekten de Touraine (1985: 778-779) bu yeni toplumda ortaya çıkan hareketlerin eski hareketlerden farklı, belirleyici bir yenilik taşıdığını belirtir. Ona göre yeni toplumsal hareketler, eski toplumda “özel” kabul edilen alanların gündeme getirilmesi ile oluşur. Bunlar, beden, cinsellik, sağlık, iletişim, zihinsel özellikler, yaşam, ölüm, iletişim gibi çok çeşitli alanlardır. Bu sayede toplumsal hareketler alanı kendisini sosyal ve kültürel yaşamın tüm yönlerine genişletir. Buna karşın söz konusu hareketler siyasetten uzak durarak, eski hareketlerin aksine devleti ele geçirip dönüştürmeyi hedeflemezler. Touraine (1988: 152), bu durumun hareketlerin retoriğinde ve içeriğinde de gözlemlendiğini belirterek, toplumsal hareketler ile devrimci eylem arasında giderek artan bir mesafe oluştuğunu ifade eder.

Bu kabul, yeni toplum tipinde klasik sosyolojiden farklı olarak yeni bir sosyolojik anlayışın temel alınması gerektiği fikrine kuvvetli bir zemin sağlamıştır. Bu nedenle Touraine (1981; 1988) programlanmış toplumda yalnız klasik sosyolojinin değil eleştirel sosyolojinin de bir geçerliliğinin kalmadığını iddia ederek bunun yerine genel bir “toplumsal hareketler sosyolojisi”nden bahsetmektedir. Buna göre toplum, kültürel alanda kontrol için rekabet eden bir toplumsal güçler sistemi olarak kavranır ve toplumsal hareketler ile toplumsal sistem arasında oldukça sıkı bağlar olduğu vurgulanır. Touraine’in (1981: 24, 95) yaklaşımına göre her toplum tipinde tek bir merkezi sosyal hareket vardır. Bu hareket, o toplum tipinin yapısı ve dinamikleri hakkında bilgi verir ve o toplum tipine uygun olarak var olur. Bu kapsamda toplumsal hareket sosyolojisinin amacı da işçi hareketinin endüstriyel toplumda sahip olduğu merkezi rolün programlanmış toplumda hangi toplumsal hareket tarafından yürütüleceği sorusunu araştırmaktır. Toplumsal hareket, somut bir tarihsel bağlam ve kolektivite içinde, tarihselliği toplumsal olarak yönlendirmek için bir rakibe karşı savaşılan aktörün kolektif davranışı (1981: 31, 102) olarak tanımlanır. Dolayısıyla Touraine (1985: 785) için toplumsal hareket, bir toplumdaki ana kültürel modelin/örüntülerin sosyal kontrolü için bir çatışma aracı olarak görülür. Eski toplumsal hareket tanımlarından ve o hareketlere yüklenen anlamlardan oldukça farklı noktalara vurgu yapan bu açıklamanın temelinde esasen, post-endüstriyel toplumda sınıfsal çatışmaların ve buna bağlı olarak protestonun maddi ve toplumsal anlamının yok olduğu iması vardır. Buna göre toplumsal ilişki ve yapılar artık üretim ilişkilerinde ve sınıf çatışmalarıyla belirlenmemekte, dolayısıyla toplumsal hareketler de eski “politik” ve “sınıfsal” içeriklerinden büyük ölçüde arınmaktadır.

Bunun yerine kültür, sınıfın yerine ikame edilen ve toplumsal çatışma ve ilişkileri belirleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Touraine’e (1985, 1988) göre toplumsal yapı artık kültürel alandaki çatışmalarla şekillenir. Kültür, toplumsal aktörlerin idare ve kontrol etmeye çalıştıkları bir modeller ve kaynaklar bütünüdür. Toplumsal örgütlenmeye dönüştürülmesi konusunda birbirleriyle çatıştıkları alandır. Bu yeni toplumsal formasyonda, bilginin düzeninde artık eşyanın doğasına başvuru yapılmamaktadır; kültürel yönelimler tarihsellik alanını tanımlamaktadır. Bu nedenle Touraine (1999: 42-45) söz konusu toplumda aktör-yapı ikiliğinin de geçersizleştiğini belirterek, insan unsurunun sadece hareketleri ve ilişkileri açısından tanımlanması gerektiğini iddia eder. Merkezi sosyal çatışma artık, kendilerini bu kültürel modellerin aktörleri ve sahipleri yapanlar ile bunları sadece bağımlı bir pozisyondan paylaşanlar arasında gerçekleşmektedir. Bu çatışmanın zemini ise sivil toplumdur. Burada

söz konusu hareketler ve ilişki biçimlerini belirleyen, kültüre ve kültürel çatışmalara anlamını veren ve hatta aktör kümelerinin oluşumunu belirleyen temel yapısal unsurların analiz dışında bırakılması dikkati çekmektedir. Ancak post-endüstriyel toplum kuramları bu tarz tarihsel-yapısal analiz biçimlerinin artık geçersizleştiğini daha baştan ilan etmişlerdir.

Bu çerçevede Touraine'in toplumsal hareket sosyolojisi, tüm durumları; kültürel yönelimleri ve toplumsal çatışmaları ile tanımlanan aktörler arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak görür. Tarihselci açıklamaların ya da yapısal konumlanmaların karşıt kutbunda bulunur. Touraine (1999: 46) da bunu vurgulayarak hareket sosyolojisinin, tarih felsefesinden herhangi bir iz taşımadığını belirtir. Ona göre hareket sosyolojisi, aktörleri tarihin içine yerleştirmekten çok tarihsel durumların aktörler tarafından üretilişini araştıran bir analiz tipini tarif eder. Böylece bir sosyal hareket hiçbir şekilde bir toplumsal duruma tepki olarak görülmez. Aksine toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşılan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın sonucudur (Touraine, 1999: 49). Dikkat edileceği üzere Touraine toplumsal yaşamın salt kültürel yönelimleri belirlemek için mücadele edenlerin eylemlerine dayandığını savunur (Coşkun, 2007: 140). Böylesi bir yaklaşım, toplumsal yapı ve ilişkilerde iktisat, siyaset, kültür gibi alanların birbirlerinden ayrı ve bağımsız işlediği yargısına dayanır; ekonomik olanın politik olmadığı, politik olanın toplumsal olmadığı, tarihselliğin kültürel yönelimlere indirildiği ve sivil toplum-devlet dikotomisinin hâkim siyaset paradigmasını temsil ettiği ana akım toplum yaklaşımlarıyla -ironik olarak- büyük ölçüde benzer. Toplumsal hareketleri sivil toplum kapsamında değerlendirirken, toplumdaki temel ekonomik-politik iktidar mekanizması ile bu hareketler arasında kayda değer bir bağlantı kurmaz. Kurulabilecek tek bağlantı kültürel yönelimlerin kontrolü noktasında ortaya çıkar.

Zira Touraine'in son dönem yazıları da bu yargıyı pekiştirir niteliktedir. 2000'li yılların başında yayınladığı bir makalesinde Touraine (2004: 718) küreselleşmenin, çatışma alanlarını ve sorunlarını önemli ölçüde değiştirdiğini belirtmektedir. Bu nedenle toplumsal hareket kavramının her türlü toplu eyleme, çatışmaya veya siyasi inisiyatifeye uygulanmaması gerektiğini savunarak gerçekten önemli toplumsal hareketlerle uğraşmadıkça artık toplumsal hareketler kavramının kullanılmasına ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir. Toplumsal hareket fikrini, genelleştirilmiş bir toplumsal hakimiyet tarzına meydan okuyan kolektif bir eylem için kullanmanın önemli olduğunu vurgulayan Touraine, mücadelenin, kültürel gelişim tarzının kontrolü üzerinde olduğu "gerçek" toplumsal hareketlerle ilgilenilmesi gerektiğini söyler. Touraine için bu hareketler (en azından o dönem için) küreselleşme karşıtı hareketlerdir. Fakat burada Touraine, bu hareketler ile ortaya çıkış motivasyonları ve itiraz ettikleri küreselleşmenin ekonomik, politik, sınıfsal uzanımları arasında yeterince bağlantı kurulmaksızın kültürel mücadelenin nasıl olacağı konusunu açıklamakta yine çekimser davranmaktadır.

Cohen'e (1999: 125) göre Touraine'in yaklaşımında toplumsal hareketlerin dikkate aldığı toplumsal alan devlet ya da piyasa mekanizması değil, sivil toplumdur. Toplumsal hareketler, toplumsal aktörlerin sivil toplumun yapısı üzerindeki mücadelelerinden doğmaktadır. Sivil toplum ise post-endüstriyel toplumlarda özel ile kamusalın sınırlarının belirsizleştiği bir alandır. Özel ve kamusal alan arasındaki duvarların yıkılması, yaşam tarzları, kültürler ve kimlikler ekseninde yeni çatışma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle Touraine, toplumsal hareketlerin önceleri kamusal alan tarafından dışarıda bırakılan toplumsal grup ve meseleleri gündeme getirerek sivil alanın kapsamını büyüttüğünü savunmaktadır (Çayır, 1999: 24). Ona göre bugün özel ve kamusal alanlar arasındaki ayırım ortadan kalkarken, devlet ve sivil toplum arasındaki mesafe genişlemektedir. Yeni toplumlarda ekonomik gelişme ile toplumsal yapının işleyiş mekanizması birbirlerinden ayrılmıştır. Bu durum ise bir topluluğun kültürel ve sosyal biraradallığı üzerine gerçekleştirilen mücadelelerin ve bu ekseninde gelişen yeni tip kolektif hareketlerin ortaya çıkışını motive etmiştir. Merkezi kapitalist ülkelerin dünya üzerindeki egemenliklerinin yok olduğunu iddia eden Touraine (1999: 44; 50-51) bugün, toplumsal aktörlerin siyasal kararları etkilediği sivil toplumlar gerçeği ile karşı karşıya bulunduğumuzu savlamaktadır.

Bu noktada Touraine'in analizlerinde toplumsal yapıdan daha çok 'aktör' ve 'toplumsal hareket etkinliği'nin kilit unsur olarak konumlandırıldığını belirtmek gereklidir. *Aktörün Dönüşü (Return of the Actor)* adlı eserinde Touraine (1988: 18), klasik ve eleştirel sosyolojilerin kenara ittiği "aktör"ün, yeni toplumsal düzenle ve bunun analiz çerçevesi olan "hareketler sosyolojisi" ile yeniden alana döndüğünü vurgular. Yeni toplumun yeni hareketlerinde, toplumsal aktörler artık tarihin ya da toplumun kurallarına/belirlenimlerine uygunlukları ile değil, kendilerini ve özerkliklerini güçlendirebilecek bir aktör olarak oluşturma kapasiteleriyle tanımlanır. Bu anlamda aktörler, kendi adlarına konuşmakta ve kendi özgürlüklerini; iktidar, şiddet ve propaganda araçları tarafından ezilmeden kendileri olabilme haklarını talep etmektedirler. Burada aslanan iktidar talebi değil, toplumsal öznelerin hareketidir. Dolayısıyla aktörün dönüşü, iktidarın fethi için çabalama değil, kendi özgürlük ve özerkliği için defansif (savunma odaklı) mücadele verme durumu çerçevesinde kavranmalıdır.

Burada ikili bir muğlaklık söz konusudur. Birincisi, toplumsal aktörler yalnızca kültürel modellerin üretimine katılmak ya da kültürel yönelimleri belirlemek için mi mücadele etmektedirler? İkincisi, aktörlerin kendileri olabilme hakkını istemeleri yalnızca kültürel yönelimler üzerindeki mücadeleleriyle mi olmaktadır? Üstlerindeki propaganda ve şiddet araçları tarafından ezilmemeleri ya da kendi özgürlüklerini tesis edebilmeleri için gerekli olan her türlü olanağa kavuşmaları, kendiliğinden ve her tür iktidar ilişkisinden (dolayısıyla politik ve sınıfsal olandan da) bağımsız mı gerçekleşmektedir? Bu noktalarda Touraine'in yaklaşımı birçok soru işareti barındırmaktadır. Ona göre, post-endüstriyel toplum maddi ve yapısal alanlardaki her türlü çatışmayı geçersiz kılmıştır. Dolayısıyla sanayi toplumunun arkaik çatışmalarının –ki bunlar sınıf ilişkileriyle ilgilidir- bu toplumun merkezi işleyişinde yeri yoktur. Politika bambaşka bir alanın konusudur ve toplumsal olarak hareketlerin ilgi alanlarına doğrudan dahil olamaz. Egemenlik ve tabiiyet ilişkileri politik olmaktan ziyade kültürel alanda tanımlanır. Kültür ise belirtildiği üzere, politik ve iktisadi alandan önemli ölçüde soyutlanmış daha "kendi halinde" bir alan olarak görülmektedir. Kültür burada politik olandan uzaklığı anlattığı gibi, yeni topluma tehdit oluşturabilecek her türlü tepkiyi de mass edebilecek bir alan olarak görülür. Bu nedenle, yeni toplumun ve yeni hareketlerin etkinliği için kültür en 'muteber' alan olarak konumlandırılır.

Belirtmek gerekir ki, elbette kültür önemli bir alandır ve belli bir özgüllüğe sahiptir. Fakat bu yaklaşımın tersine politik olandan uzaklığıyla değil, tam tersine maddi ve politik bir mücadele alanı olduğu için böyledir. Touraine'in yaklaşımında ise kültürün politik olarak ele alınmasından bahsedilemeyeceği gibi tersine kültür/kültürel yönelimler, bağımsız ve toplumun temel hareket unsurunu oluşturan bir küme olarak ele alınır. Bu çerçevede kültüre dair yapılan göndermeler, kültürün politikliğine dair bir kavrayışı değil, Habermas'ın (1987) yaşam dünyası-sistem dünyası ikiliğine benzer biçimde yapılmış bir olumsuzlamayı akla getirmektedir. Tıpkı sistem dünyasının yaşam dünyasından ayrı olması ve onu kolonileştirmesine benzer şekilde burada da kültürel alan ve buna bağlı olarak sivil toplum, diğer toplumsal iktidar alanlarından mümkün olduğunca ayrı tanımlanmıştır. Toplumsal hareketler de kendi taleplerini (ki bunlar kimlik ve kültürel içeriklerle sınırlıdır) bu 'sivil' alanda ortaya koyarak burada gerçekleşecek herhangi bir müdahaleye karşı durmaktadırlar. Bu noktayı özellikle belirten Touraine'e (1985, 1988, 1999) göre de günümüzde devlet iktidarı hareketler için bir önem taşımamakta, onlar daha çok sivil topluma yönelmektedirler. Fakat dikkat çekilmesi gereken bir çelişki de tam burada ortaya çıkmaktadır: Bu açıklamada sivil toplum devletten ayrı konumlandırılır; sosyal hareketler sivil alanı (devletin aleyhine) genişletmesine rağmen ironik bir biçimde mücadele devlete karşı değil, sivil toplumun içerisinde yürütülmektedir. Touraine'in vurguladığı kültürel alanın siyasetin içine dahil olması, yeni kimliklerin kamusal alanda var olması gibi etkenler sivil toplum ile devleti (ya da iktidar mekanizmalarını) her nasılsa karşı karşıya getirmemekte, ya da bu hareketlere/taleplere politik bir içerik kazandırmamakta, aksine yine kendinden menkul bir sivil toplum ideali söz konusu durumu belirlemektedir. Cohen'in (1999: 126) vurguladığı gibi Touraine hiçbir yerde bir sivil toplum ve onun kurumsal oluşumunun analizini/teorisini geliştirmemektedir.

Aynı çelişik tutum, toplumsal hareketler ile sınıf ilişkisini açıklama noktasında da kendini göstermektedir. Touraine'e göre sosyal hareket olgusu sınıf olgusundan ayrıştırılamaz. Fakat belirtmek gerekir ki burada, sınıfın tanımı ve varlık koşulları köklü bir değişikliğe uğramaktadır. Touraine'e

(2002: 274) göre eski sınıf ilişkilerinin pozisyonları temelden değişmiştir. Bu nedenle sınıfları tezat toplumsal kesimler olarak değil, çatışma içindeki aktörler olarak algılamak gerekir. Buna bağlı olarak da artık sınıflar yerine sosyal hareketlerden bahsetmek tercih edilebilir (1999: 51). Bu bağlamda Touraine yeni toplumsal hareketleri, programlanmış toplumun yeni özneleri olarak görmekte, böylece onları tarihin yeni edimcileri şeklinde değerlendirmektedir (Coşkun, 2007: 133). Çünkü artık verili sınıfsal kimlikler ya da toplumun maddi öznesi olarak sınıflardan/sınıfsal ilişkilerden değil, kültürel malların üretimine ve bu üretimin amaçlarına odaklanan yeni çatışma zeminlerinin yarattığı ve bu çatışmalardaki konumlarına göre belirlenen “aktörlerden” bahsedebiliriz. Söz konusu aktörleri bir araya getirdiği gibi, karşıt aktörlerin kim olduğunu belirleyen de (yukarıda belirtildiği gibi) herhangi bir maddi ve toplumsal üretim, dağıtım, bölüşüm ilişkisi değil, kültürel yönelimlerdir. Dolayısıyla bu aktörlerin oluşturduğu beraberliklerin maddi tabanı geçici ve değişken olabilmekte, toplumsal ve tarihsel olarak belirlenmemektedir. Bu nedenle, Coşkun’un (2007: 133; 141) da vurguladığı üzere Touraine’in düşüncesinde sınıf kavramının yerini yeni toplumsal hareket kavramı almıştır. İşçi hareketi toplumdaki devrimci özne konumunu kaybetmiş, yerine yeni toplumsal hareketler geçmiştir.

Artık toplumun merkezi çatışma özneleri, sermaye sahipleri ve işçi sınıfı değildir. Artık bir kültürel model uğruna mücadele eden karışık, değişken ve (tarihsellik karşıtı anlamında) geçici toplumsal aktörlerden bahsedilmektedir. Kapitalizm ve onun toplumsal örgütlenmesi, bu çözümleme mantığının sorunsallarından birini oluşturmaz. Bu çerçevede içerisinde, bağımlı konumda bulunanların söz konusu kültürel yönelimlere dahil olabilmeleri için gereken her türlü (maddi, sosyal, siyasal, entelektüel) donanımları ve protesto araçlarına erişimleri gibi belirleyici faktörler tartışma çerçevesinde görünür bir yer edinmemektedir. Tarihsel ve maddi içeriğinden arındırılan bu düzlemde ise mücadele artık bir iktidara ya da başka bir sınıfa karşı değil, başka bir toplumsal muhalife karşı yürütülmektedir. Ki bu muhalif de yine değişken ve geçici olarak konumlanmaktadır. Bu noktayı vurgulayan Çayır’ın (1999: 23) da belirttiği gibi sosyal hareket artık temelde devlete (ya da iktidara) değil, toplumsal bir muhalife yönelmiş hareket olarak tanımlanır. Bu hareketin içeriği de kültürel yönelimlerin sınırlarının dışına taşmamaktadır. Çünkü tarihsellik, sınıfsallık ve ilişkisellik bir kenara bırakıldıktan sonra bu analizlerde geriye kalan yalnızca nasıl analiz edildiği ya da kavramsallaştırıldığı açık olmayan bir sivil toplum ve kültür alanı ile aktörlerin ‘konjonktürel’, ‘kişisel’ etkinliğidir.

Yeni toplumsal hareketler paradigmasına önemli katkılar yapan bir diğer isim Alberto Melucci’dır. Toplumsal hareketler konusunda Touraine ile pek çok ortak önkabulü paylaşan Melucci’nin (1991: 55) hareket noktası da değişen toplumsal yapıdır. Buna göre sanayi toplumları içerisinde var olan kolektif eylem modeli artık tükenmiştir. Günümüzde sanayi sonrası toplumlar ve onların mümkün kıldığı yeni hareketler söz konusudur. Melucci (2014: 80; 1991: 55-56; 1996: 8) yeni toplumsal hareketlerin kültür ve kimlik yönelimli olduklarını vurgular. Buna göre toplumsal hareketler odaklarını sınıf ve diğer geleneksel konulardan kültürel konulara kaydırmışlardır. Bu hareketler “kendilerini siyasal eylem üzerinden ifade etmek yerine egemen dile, bilgiyi düzenleyen ve toplumsal pratikleri biçimlendiren kurallara kültürel bir meydan okuma” geliştirmişlerdir. Bu kapsamda yeni hareketlerin gündemleri gündelik hayatın önemli boyutlarını oluşturan zaman, mekân, kişilerarası ilişkiler, birey ve grup kimlikleri ekseninde şekillenir. Bu hareketlerin aktörleri, kendi hayatlarını anlamlandırma konusunda hak iddia etmektedirler.

Bu noktada Melucci (1996: 16; 1999: 82) toplumsal hareketler alanında sosyolojinin, yapı ve aktör ilişkileri konusunda tarih filozoflarından kalan bir ikiliği devraldığını vurgular. Bu ikilik, kolektif hareketlere dönük geleneksel yaklaşımların (Marksist ve fonksiyonalist yaklaşımlar) ortak özelliği olarak belirmektedir. Aynı düalizm, yapı ve motivasyon (hareketi ortaya çıkan nedenler) ilişkisinde de görülmektedir. Oysa ona göre, sosyal hareketleri analiz etmek için bu düalizmi aşan yeni bir sosyolojik anlayış gerekmektedir. Zira post-endüstriyel dünya yeni çatışmalar ve farklı üretim dinamikleri yaratmış, bu dönüşüm toplumsal hareketlerde de kendini göstermiştir (Melucci, 1999: 81). Sanayi sonrası toplumun yeni hareketlerinde hedef iktidarı ele geçirmek değil, toplumsal öznelerin kendi alanlarını savunmak üzere hareketidir. Günümüzün kolektif hareket tiplerinin yaş, cinsiyet farklılıkları, sağlık, doğa ile ilişki ve insan neslinin devamı gibi daha önce gündeme gelmemiş sosyal çelişkilerden

kaynaklandığını belirten Melucci (1999: 86; 1991: 55) için 1980'lerle birlikte kolektif hareketler, Batı toplumlarının geleneksel muhalefet hareketlerinde hâkim olan “politik” biçimlerden kültürel formlara kaymışlardır. Toplumsal hareketler için yeni bir analiz anlayışının gerekliliğine ve bu hareketlerin sembolik karakterine vurgu yapan Melucci (1999: 86) bu nedenle “sosyal hareketler teorisinin ampirik genellemelerden analitik tanımlara geçişe ihtiyaç duyduğunu” belirtir.

Tıpkı Touraine gibi Melucci de yeni hareketleri yeni bir toplum kurgusu içerisinde tanımlayarak post-endüstriyel ilişkilere ve buna bağlı olarak enformasyonel mekanizmalara vurgu yapar. Ona göre (1999: 88) sanayi sonrası toplumlar artık iktisadi bir zeminde var olmamaktadır. Bunun yerine artık ekonomik, politik ve kültürel mekanizmaların artan entegrasyonu söz konusu olmaktadır. “Maddi” eşyalar büyük enformasyonel ve sembolik sistemler aracılığıyla üretilmekte ve tüketilmektedir. Günümüz toplumlarında enformasyonun merkezi bir unsur olduğunu ve yeni toplumsal sistemlerin hem mevcut varlığının hem de devamının bu kaynağa dayandığını belirten Melucci (1999: 96), enformasyonun toplanması, işlenmesi ve transferinin son yirmi yılda, tüm insanlık tarihindeki ile karşılaştırılmayacak düzeylerde gelişme gösterdiğini vurgular. Ona göre bu, toplumsal sistemlerin ve yaşamın suni, “inşa edilmiş” özelliklerini çoğaltmaktadır. Gündelik uygulama ve pratiklerimizin büyük bir bölümü artık toplumsal olarak imal edilmiş bir çerçevede ortaya çıkmaktadır.

Melucci (1996: 7-8) için sosyal hareketler içinde yaşadığımız dünyanın radikal dönüşümler geçirdiğinin en somut işaretleridir. Ona göre, içinde yaşadığımız gerçeklik tamamıyla kültürel bir yapı haline gelmiştir ve bu gerçeklikte dünya ile ilişkilerimiz, gerçekliğin temsilleri yoluyla gerçekleşmektedir. Bu temsiller, gerçeklik ile ilişkimizde bir süzgeç görevi görmektedir. Bu nedenle yeni toplumsal yapıda insan eyleminin kültürel boyutu üretim ve tüketimin temel hedefi olmuştur. Toplumsal hayattan aldığımız ve onun için ürettiğimiz kültürel imajların dışındaki “doğa” ve “gerçeklik” giderek kaybolmaktadır. Bu durumun yarattığı toplumsal sistem için “enformasyon toplumu” kavramsallaştırmasını kabul eden Melucci (1995; 1996; 1999), buradan yola çıkarak enformasyon toplumlarının doğrudan hayatın idamesi ile ilgili olmayan bir kültürel üretim içinde olduğunu savunur. Bu nedenle söz konusu toplumlar “post-materyal” toplumdur ve “kültürel artık değer” üretirler (1999: 96). Buradan anlaşıldığına göre, materyal toplumlar olan sanayi toplumlarında üretim ve bunun etrafında gelişen çatışmaların temeli maddidir. Burada üretilen artık değer, maddi üretimdeki emek üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu toplumdaki toplumsal hareketler de aynı maddi temeli referans alarak ortaya çıkmışlar ve belirli toplumsal karşıtlıklar (işçi sınıfı-burjuvazi gibi) üzerinden var olmuşlardır. Buradan hareketle, sanayi toplumlarından miras kalan toplumsal hareket imgesini tiyatro eserlerindeki “trajik karakter”e benzeten Melucci’ye (1985: 809) göre sanayi toplumunun hareketleri, tarih sahnesinde bakış açımıza göre kahraman ya da hain olarak hareket eden/eyleyen fakat daima büyük ideallere ya da dramatik bir kadere yönelmiş hareketlerdir. Melucci (1985: 809; 1999: 101) bu “dramatik kaderi” şöyle özetlemektedir: “Barbarlığa karşı verilen ilerleme mücadelesinde herkes tarafını seçmeli ve düşmanın (zorunlu) yok edilinden emin olmalıdır!” Bu çerçevenin, sosyal hareketlere dair “epik bir temsil” olduğunu savunan Melucci, altmışlı yılların hareketlerinin de aynı epik temsile dayandığını belirtir. Ancak eski hareketlere dönük bu destansı temsiller 1980’lerin başlarından itibaren ortadan kalkmıştır.

Tam da bu dönemlere tarihlenen ve “post-materyal” toplumlar olan enformasyon toplumlarında ise, üretimin maddi temelini belirleyiciliği/merkeziliği ortadan kalkmaktadır. Artık temel üretim, enformasyon ve değerlerin üretimidir. Buna bağlı olarak, yeni toplumlarda kültürel artık değerden söz edilebilir. Melucci’ye göre enformasyonun üretimi, dağıtımı ve saklanması üzerindeki kontrol, enformasyonu anlaşılır kılan ve örgütleyen kodlara dayanmaktadır. Bu nedenle bu sistemde enformasyon, herkesin erişimine açılmış kolektif bir kaynak olmaktan ziyade, oldukça sınırlı bir grubun kontrolündeki kapalı bir unsur olarak işlemektedir. Bu nedenle bilgi ve enformasyon edinme/kullanma, çağdaş toplumlarda önemli bir çatışma unsuru ve mücadele alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Melucci, 1995: 116; 1999: 97). Dolayısıyla bu toplumlarda, (tıpkı toplumsal yapının kendisi gibi) toplumsal çatışmaların ve sosyal hareketliliğin de temeli, anlamı ve niteliği kökten değişmektedir. Melucci (1991: 61; 1999: 88; 1996: 36), böylesi bir düzenlemenin “karmaşık sistemler” yarattığını ifade eder. Bu

sistemler gelişmiş Batı ülkelerini karakterize etmektedir. Karmaşık sistemler, sembolik üretim süreçlerine, toplumsal mekanizmalara, bireysel arzu ve ihtiyaçlara, kimliklere dönük kapsamlı bir müdahaleyi gerektirmektedir. Bu sistemler bir yanda, kaynaklarını özerk bireysel ve kolektif kimlikler inşa etmek için üretmekte ve dağıtmaktadır. Çünkü karmaşık sistemler enformasyonel sistemlerdir ve enformasyonu üretecek ve alacak bireysel unsurlara belirli bir özerklik tanımadan varlıklarını sürdürmezler. Sonuçta sistem bireylerin ve grupların özerklik alanlarını iyileştirmek zorundadır. Diğer yanda sistemlerin daha fazla entegrasyona ihtiyaçları vardır. Yaşamak için işlemlerini sağlayan aynı temel kaynaklar üzerindeki kontrollerini artırmak zorundadırlar. Güç, günlük hayatı etkilemeli, bireysel hareketin derin motivasyonu manipüle edilmeli, insanların şeylere anlam verme süreci kontrol altında tutulmalıdır. Melucci'nin çizdiği tabloda sistem bu ikili ve çelişkili özellik ile var olur. Dolayısıyla bu, toplumsal çatışmaların kaynağının değiştiğini ifade eder ve buna bağlı olarak günümüzdeki sosyal hareketlerin yeniden anlamlandırılmasını ve hareket biçimlerinin yeniden tanımlanmasını gerekli kılar.

Melucci'ye (1996: 4; 1999: 89) göre yeni hareketler söz konusu süreçlerin farklı biçimlerde etkilediği sosyal grupları içermektedir. Hareketler, sistemin sembolik ve enformasyonel açıdan en merkezi noktalarında belirirler. Kolektif kimliğin inşası sürecinde gündelik yaşamın ilişki ağları içinde ortaya çıkan kolektif eylem olarak kendilerini gösterirler. Yeni çatışmalarda söz konusu olan aktörler artık, işçi sınıfı gibi belirli bir toplumsal durumla özdeşleşen "sabit" gruplar değildir. Buradaki öznel kalıcı durumlarla tanımlanmazlar. İşlevleri gündeme getirdikleri meseleyi görünür kılmak, topluma belirli bir alanda temel bir problemin olduğunu ilan etmektir. Aktörler burada sembolik ve kültürel menfaatleri için savaşmaktadırlar. Melucci'nin (1991: 57) vurguladığı nokta hareketlerin yalnızca "sınırlı alanlarda, sınırlı evreler için ve kendi içlerinde saklı bir biçimde var olan ilişki ağlarının diğer tamamlayıcı yüzü olan seferberlik momentleri" ile ortaya çıktıklarıdır.

Dikkat edileceği üzere, bu çerçeve içerisinde iktisadi, kültürel, toplumsal, eğitimsel vb. nedenlerle enformasyonel ve sembolik alanların dışında kalan kesimlerin (örneğin yoksulların) hareketleri (hatta varlıkları) daha başından tartışma dışı bırakılır. Sosyal hareket, belli enformasyonel ve sembolik alanlarda var olanların (var olabilenlerin) mülkiyetine verilir. Ancak burası da kendi içinde önemli problemler barındırır: Örneğin, bu hareketler tarafından ilan edilen söz konusu problemin nasıl ve kim tarafından çözüleceği belirsiz olduğu gibi, aktörlerin kültürel ve sembolik menfaatlerini bu süreçte nasıl gerçekleştirdikleri de bir soru işareti olarak durmaktadır.

Bunun yanında Melucci (1996: 1; 1999: 93), çağdaş hareketleri "büyüsü olmayan peygamberler" olarak nitelerken, bu hareketlerin, hedefledikleri değişimin günlük hayatta pratiğini sunduklarını ifade eder. Buna göre söz konusu hareketler tüm toplumu ilgilendirecek şekilde sosyal hareketin anlamını yeniden tanımlarlar. Ancak, toplumsal hareketi ve toplumsal aktörlerin etkinliğini yalnızca belli bir kesimin faaliyet alanında hapsedmek ve hareketin işlevini belli bir durumu şikâyet etmek/ilan etmek düzeyinde sabitlemek, hareketlerin etkinliğini özsel olarak felce uğratmaktadır. Dolayısıyla bu durum söz konusu 'hareketlerin toplumsal zemini tehdit ettiği' ya da 'hedefledikleri değişimlerin günlük hayattaki pratiğini sundukları iddiası' için büyük bir çelişki barındırmaktadır. Ayrıca, "kültürel artık değer üretimi" ne demektir; bu artık değer nasıl ve kim tarafından üretilir; aynı şekilde nasıl ve kim tarafından buna el konulur; bu, dağıtım ve bölüşüm ilişkilerini nasıl etkiler; böylesi bir üretim temeli politik hayata nasıl tercüme edilir gibi sorular bu yaklaşıma dönük daha düşündürücü tartışmalar açmaktadır. Fakat toplumsal tahakküm ilişkilerine gönderme yapmadan, sistem ve sistemin faileri tanımlanmadan, bu hareketlerin nasıl olup da sistemin temel zeminini (kültürel düzeyde dahi olsa) tehdit ettiği sorusu bu analizde yeterli bir cevap bulamamaktadır.

Bununla birlikte Melucci (1985; 1999), karmaşık sistemlerde toplumsal çatışma ve mücadelelerin geleneksel iktisadi/endüstriyel alandan kültürel alanlara bir geçiş yaşadığını ve güncel toplumsal hareketlerin asıl etkilerinin sembolik alanda görüldüğünü belirtir. Ona göre (1989) sembolik mücadelelerde yer alan sosyal hareketler, bu yolla sivil toplumu ve kamusal alanı salt kültürel yeniliklerle genişletmektedir. Yeni kimlik kurgularıyla sosyal hareketler, toplumun oturduğu sembolik zemine meydan okumaktadır. Melucci (1996: 177) için enformasyon toplumunda iktidar, kodların

denetimi ve kontrolü üzerinden uygulandığından güncel mücadele ve çatışmalar da sembolik kodlar ekseninde gerçekleşmektedir. Enformasyon üzerine kurulu bu yeni toplum, zaman ve mekânı yeniden tanımlamaktadır (1999: 96). Dolayısıyla yeni sosyal hareketlerin temelinde, bu sembolik kodlar için mücadele etmek üzere zaman ve mekânı yeniden anlamlandırma çabası yatmaktadır. Yeni hareketler hâkim kültürel kodlar ve sistemin empoze ettiği anlamlar karşısında gerçeğin yeni tanımlarını, yeni yaşam tarzlarını ve yeni bir dil üretmektedirler (Melucci, 1985).

Bu anlamda hareketler ve kolektif kimlikler ile bunların oluşumunun birbiriyle karşılıklı ilişkisini vurgulayan Melucci'ye (1991: 57) göre, büyük ideallerini gerçekleştirmek için devlete yönelen eski hareketlerin nitelikleriyle karşılaştırıldığında yeni sosyal hareketler, değişik gruplarla diyaloglar/mücadeleler yoluyla kolektif kimliğin inşa edildiği bir toplumsal ilişkiler ağıdır. Bu ağla hareket, bireylere değişik üyelikler, roller ve deneyimler arasında parçalanmış kimlikleri yeniden inşa etmek için bir dayanak noktası sağlar. Hareketleri birer sosyal yapı olarak gören Melucci (1999: 85), görünür gevşek yapılarına rağmen, hareketlerin bütünlükleri ve devamlılıklarının, bireylerin ve grupların entegrasyonu ve karşılıklı bağımlılıkları olmadan sağlanamayacağını ifade eder. Buna göre hareketler, yapıları sistemik bir alanda işleyen, amaçlar, inançlar, kararlar ve fikir alışverişleri tarafından inşa edilen eylem sistemleridir. Bir kolektif kimlik de kolektif harekete sunulan fırsatlar ve sınırlılıklar alanının paylaşılan tanımından başka bir şey değildir.

Bu noktada Touraine gibi Melucci'nin analizinin de kilit noktası kendini açığa çıkarır: Buna göre günümüzde sosyal hareket kavramı artık yeterli bir kavram değildir. Çünkü Melucci'nin (1999: 91) ifadesiyle 'hareket', devrim, ilerleme ve bunlara benzer kavramların oluşturduğu aynı anlamsal ve kavramsal dünyaya ait bir ifadedir. Oysa, değişimin kriz yönetimi ve sistemik dengenin devam ettirilebilmesi anlamına geldiği, sistemin hem küresel hem de dramatik bir şekilde zedelenebilir olduğu bir dünyada tarihselci paradigmalardan açıklayıcılığı ortadan kalkmakta, yeni açıklayıcı perspektifler bulma ihtiyacı artmaktadır. Bu nedenle Melucci (1996: 4), sosyal hareket kavramı yerine "hareket ağı" terimini kullanmayı tercih eder. Bu terim, sosyal hareketin yalnız örgütlenme biçimine dair bir ifadeyi değil, özüne dair bir köklü farklılaşmayı anlatmaktadır. Aslında bu durum, buraya kadar tarif edilen post-endüstriyel/enformasyonel toplum tipinin doğal, mantıksal bir uzantısıdır. Buna göre, günümüz toplumunda değişim artık, yönetenlerin kriz ve risk politikaları çerçevesinde belirlenen ve yönetilenlerin tamamen dışarıda bırakıldığı 'stratejik' bir süreç olarak kavranır. Böylece, belli bir toplumsal değişim potansiyelini simgeleyen, 'aşağıdan' hareketliliği ifade eden, belirli tarihsel özneleri ve onların eylemlerini ima eden "toplumsal hareket" kavramı da "eski" toplumdan kalma son arkaik unsur olarak yeni toplumun literatüründen çıkarılmış olur.

Melucci'nin yaklaşımında yalıtık bir kültürel alan çerçevesi içerisinde anlamlandırılan hareketler, bir adım sonra politika ve kamusal alanın içerisine yerleştirilmektedir fakat bu çaba, erozyona uğramış bir sosyal hareket anlayışının sınırlılıkları çerçevesinde oldukça naif bir girişim olarak kalmaktadır. Bu noktada barış hareketlerini inceleyen Melucci'ye (1999: 101-106; 1996: 165-166) göre hareketler sadece kültürel mesajları ile var olmamaktadır. Bunlar aynı zamanda toplumsal örgütlenmelerdir ve kitlesel hareketliliği seçtiklerinde politik sisteme de karşı gelmektedirler. Bu anlamda sistemi reform için zorlamakta, yeni seçkinler üretmektedirler. Bu hareketler bir yandan siyasal temsil ilişkilerinin yeniden tanımlanmasını, diğer yandan ise temsilin yeni biçimlerinin açığa çıkarılmasını mümkün kılmıştır. Ayrıca bu hareketler toplumun değişik kesimlerinde var olan, sistem için sembolik bir tehdit oluşturan, kültürel değişimi savunan dayanışma ağlarının dışa vurumu için yeni bir kanal açmaktadır. Tüm bu kolektif hareket biçimleri sembolik düzlemdeki hâkim mantığı tehdit etmektedir. Asıl olarak politik değişimi hedeflemeseler dahi çağdaş hareketlerin mevcut politik kurum ve mekanizmalar üzerinde kimi etkileri bulunduğu da gözlenmektedir.

Burada Melucci (1996: 223; 1989: 339), hareketleri atomize olmaktan ve marjinal şiddete düşmekten koruyan bir tampon olarak kurumsal aktörlere başvurur. Bu aktörler, temsil kanallarının ve kolektif hareketin mesajlarını "politika"ya tercüme etmekle görevlendirilirler. Buna göre devlet ve sivil topluma ilişkin geleneksel düalizmin ötesinde yeni bir politik alan söz konusu olmaktadır. Bu bir ara-kamusal

alandır. Melucci'nin "temsilin kamusal alanı" olarak adlandırdığı bu ara alanın işlevi hareketleri kurumsallaştırmak ve onları partiye dönüştürmek değildir. Bunun yerine söz konusu kamusal alan, hareketler otonom yapılarını sürdürürken onların talep, mesaj ve hedeflerini topluma aktarıp bunların siyasal kararlara çevrilmesini sağlar. Melucci toplumsal hareketlerin politik alanla ilişkisini bilinçli bir uzaklıkta konumlandırmaktadır. Çünkü ona göre, hareketlerin kendilerini şeffaf bir güce dönüştürmesi miti halihazırda trajik sonuçlar üretmiştir. Gücü görünür, yani tartışılabilir kılmak için gereken koşul, çatışmaların olduğu süreçlerle sistemik entegrasyonu sağlayan yapılar arasında mesafe olmasıdır. Bu anlamda politik kurum ve mekanizmalar ile hareketler arasında kamusal alanın genişletilmesi gerçek bir "sanayi sonrası" demokrasinin görevidir (Melucci, 1999: 107; 1991: 61). Böylece toplumsal hareketler, post-endüstriyel toplumda "demokrasinin işleme" adına önemli bir aktör olarak değerlendirilir ve siyaset alanıyla olan ilişkisi bu kapsamda belirlenir. Fakat kökten değiştiği iddia edilen toplumsal düzende, siyaset mekanizmasının bu köklü sorgulamadan aynı oranda nasibini almadığı söylenmelidir. Post-endüstriyel yaklaşım, siyasete dair yeni tanımlar getirmektedir fakat bu, tüm toplum için öngörüldüğü kadar "paradigmatik" bir değişim ol(a)mamaktadır. Siyasetin dayandığı temel zemin hala aynı temsiliyet ve kurumsallık sınırında tutulmakta, siyaset alanı hala toplumun ötesinde/üzerinde bir seçkin faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Bu da "post-endüstriyel demokrasi" ve toplumsal hareketler ilişkisinde, hareketler aleyhine işleyen bir süreci ortaya çıkarmakta, "politika yapma" görevi ve pratiği hareketlerin dışında, kurumsal odaklara yüklenmektedir.

Touraine ve Melucci'nin yeni hareketlere dair oluşturdukları analizler çerçevesinde; söz konusu kuramcıların çağdaş toplumsal hareketleri post-endüstriyel toplumla açıklayan, bu hareketlerin temel niteliklerinin eski hareketlere göre tamamen farklı olduğunu savunan, toplumsal tabanının sınıfsal terimlerle açıklanamayacağını ileri süren ve hareketleri sivil toplum içerisinde kültür-kimlik temelinde tanımlayan bir yaklaşım geliştirdikleri söylenebilir. Bu yaklaşım, yeni toplumsal hareketlere ilişkin "Avrupa ekolu"nın temel zeminini oluşturmaktadır. İzleyen bölümde, bu zemine dayanan yeni toplumsal hareketler teorisinin, söz konusu hareketlerin değerleri, hedefleri, aktörleri ve örgütsel yapılarına ilişkin geliştirdiği temel savlar incelenecektir.

DEĞERLER, HEDEFLER, AKTÖRLER, ÖRGÜTSEL YAPILAR

Kültürel çerçevede anlaşılan yeni toplumsal hareketler kavramı "iki uçlu bir kılıç" olarak değerlendirilir. Buna göre, bir taraftan bu kavram, dikkatleri hareketlerin yapısındaki morfolojik değişime çekerek, diğer yandan bu değişimleri bir bütün olarak toplumsal dönüşümlerle ilişkilendirerek çağdaş hareketlerin bilgisine katkı yapmaktadır (Johnston vd, 1999: 134). Yeni toplumsal hareketler teorisine katkı yapan diğer kuramcılar da yeni hareketlerin yapıları, amaçları-ideolojileri ve katılımcıları bakımından eski hareketlere göre köklü farklılıklar gösterdiğini ileri sürmektedirler (Coşkun, 2007: 135). Benzer şekilde Çayır (1999: 17-19) da bu paradigmanın yeni hareketler ile eski hareketler arasında "değerler, hedefler, aktörler ve örgütsel yapılar" yönünden bir ayrıştırma yaptığını belirtir. Buna göre kuramcılar, yeni toplumun ve hareketlerin farklılaşan dinamiklerini eski hareketlerle ve "sanayi toplumu" ya da "refah toplumu" ile kıyaslayarak açıklarlar.

Pichardo'nun (1997: 414, 416) belirttiği gibi yeni toplumsal hareketler, "ideoloji ve amaçlar" açısından eski hareketlerden (işçi sınıfı hareketi) farklı olarak, ekonomik yeniden dağıtım meselelerine odaklanmak yerine yaşam kalitesi ve yaşam tarzları üzerine vurgu yapar. "Yapıları" açısından kurumsallık karşıtı bir nitelikleri vardır ve lidersiz ya da dönüşümlü bir liderlik anlayışını kabul ederler. "Katılımcılar" açısından ise orta sınıf bireyleri, gençleri ve yüksek eğitim almış bireyleri kapsayan hareketler olarak değerlendirilir. Değerler konusu da yeni hareketlerin özgün niteliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Inglehart (1990: 52) yeni hareketlerin ortaya çıkışını yeni toplumsal yapıda materyal değerlerden post-materyal değerlere geçişin bir sonucu olarak değerlendirir. Yeni hareketlerin savundukları değerlerin, post-materyalist değerlerin yükselişinin bir ifadesi olduğunu söyleyen Inglehart, bu yeni dönemde klasik politik konular olarak "sol" ve "sağ"ın dönüştüğünü vurgulamaktadır (1990: 287). Buna göre (1990: 335), yeni sosyal hareketlerin dillendirdiği talepler refah

toplumunun bölüşüm üzerindeki kurumsal çatışma modelinden farklılaşmıştır. Bu hareketler toplumun iktisadi nitelikli konularından ziyade yaşamın doğrudan ekonomi ile bağlantısı olmayan boyutlarına ve özelliklerine dikkat çekmektedir. Bu değer değişimi, bireylerin geleneksel hiyerarşik organizasyonlardan daha özerk olan geleneksel olmayan katılım biçimlerine geçmesine olanak vermiştir. Offe (1985: 829) yeni hareketlerin değerlerinin özerklik ve kimlik konuları ekseninde yoğunlaştığını belirtir. Aynı şekilde Habermas (1987: 48; 391-392) da yeni hareketlerin değerlerinin (taleplerinin), eski hareketlere göre büyük farklılıklar taşıdığını belirtir. Ona göre, yeni çatışmalar artık dağıtım ve bölüşüm sorunlarından daha çok, hayat tarzlarının grameri konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu, üretim ve dağıtım söylemi içinde hareket eden ve sadece daha maddi eşitlik için savunulan bir demokrasiden fazlasına işaret etmektedir. Bu nedenle yeni hareketlerin savunduğu talepler, refah toplumu modeliyle çerçevelenemeyecek içeriktedir. Yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesine karşı talepler önem kazanmıştır.

Bu iddialarda, bölüşüm ya da dağıtım meselelerinin yalnızca refah toplumu düzleminde değerlendirildiği belirtilmelidir. Bölüşüm meselesi ilginç bir şekilde, kapitalizm ya da onun çalışma mekanizmalarından daha çok refah toplumu ile ilişkilendirilir. Bu teorilerde refah toplumu, kapitalizmin tarihsel bir dönemi olarak değil de sanki “kapitalizm dışı” ya da kapitalizmi “ön-belirleyen” bir tarihsel dönemmişcesine ele alınmaktadır. Önceliği (belirlenimi) üretim, mülkiyet ve bölüşüm yapısı yerine, onun kurumsal düzenlemelerine veren bu analiz biçiminin, kendi mantıksal sonucu olarak yaşanan yeni tarihsel dönemi de yine kapitalizm üstü ya da kapitalizm dışı bir gözle inceleyerek post-endüstriyel bir toplum tarifi yapmakta olduğu söylenebilir.

Yeni hareketleri hedefler açısından da geçmişin hareketlerinden ayrı tutan yeni toplumsal hareketler teorisi, yeni hareketlerin ütopyik fikirlerden vazgeçtiğini, siyasal iktidar ya da devrim gibi büyük amaçlar yerine daha gündelik ve belli alanlarda/konularda özel kazanımlara odaklandığını savunur. Aynı zamanda yeni hareketlerin politik, ekonomik ve toplumsal alanların birliği yerine bunların ayrıştığı bir toplumsal zemini kabul ettiği belirtilir. Cohen (1999: 111) bu durumu “kendini sınırlayan radikalizm” olarak tanımlar. Ona göre bu tanım, çağdaş hareketlerin devrimci rüyalardan vazgeçmelerini, politik ve ekonomik yapıların birbirinden özerk ve ayrı işleyişini varsayan bir sivil toplum savunusu yapmalarını ifade eder. Buna göre güncel hareketler kendilerini yaşam tarzlarını savunmak ve bunun için alanlarını genişletmekle sınırlandırmakta, böylece neo-romantik mitlerden vazgeçmektedir (Çayır, 1999: 18).

Yeni hareketler toplumsal tabanları (aktörleri) ile de eski hareketlerden ayrıştırılır. Eski hareketler ekonomik olarak tanımlanan ve görece daha homojen olan bir sınıf tabanına sahipken, yeni hareketlerin tabanı farklı ve çeşitli kesimlerden oluşmaktadır. Çoğunlukla “yeni orta sınıf”ın bu hareketlerin temelini oluşturduğu öne sürülür. Yeni hareketlerin toplumsal temelini yeni orta sınıfla açıklayan tezlerle karşı, bu hareketlerin tabanının sınıfsal terimlerle açıklanamayacağını ileri süren görüşler de vardır. Bu konuda Dalton, Kuechler ve Buerklin (1990: 10-15) yeni toplumsal hareketlerin eski hareketler gibi bir sınıf temeliyle açıklanamayacağını vurgular. Onlara göre yeni hareketler ancak politik kurumlardan özerklik ve merkezsizlikle şekillenen demokratik bir yapı olarak anlaşılabilir. Kültürel meselelerle ve yaşam niteliğine ilişkin sorunlarla ilgilenen yeni hareketlerin belirli bir sınıfsal tabanı bulunmamaktadır. Buna göre çağdaş hareketler iktisadi bir zeminde var olmadığından, onların toplumsal bileşimlerini de ekonomik kavramlarla analiz etmek doğru değildir. Toplumsal hareketler sınıfı aşan kavramlarla, etnisite, ırk, kültürel-kimliksel aidiyetler, toplumsal cinsiyet vb. gibi çerçevelerle açıklanmalıdır (Çayır, 1999: 19). Dolayısıyla aktörlerin oluşumunda sınıf artık belirleyici bir unsur değildir. Bu yaklaşım “sınıf tabanlı eksen”den “değer tabanlı eksenler”e geçiş (Pakulski, 1993; Inglehart ve Flanagan, 1987) olarak adlandırılmaktadır. Hareketlere katılımı eğitim önemli bir role sahiptir. Ayrıca yeni hareketlerin aktörleri dış dünyadan çok kendilerine yönelmekte, kendi gelişimleri ya da hayat tarzlarıyla ilişkili meselelere yoğunlaşmaktadırlar. Bunları bir araya getiren “sınıfsal çıkarlar” değil, nasıl ve hangi bağlamda oluştuğu belli olmayan “düşünsel ortaklıklar”dır.

Burada dikkat çeken nokta sınıf ve sınıfsallık kavramlarının, toplumsal ilişkilerin bir ifadesi olmaktan çok dar-indirgemeci “ekonomik terimler” olarak kavranmasıdır. Çetinkaya’nın (2008: 35) da belirttiği

gibi bu çalışmalar, geleneksel sol anlayışı sınıf olgusuna indirgemeci bir şekilde vurgu yapmaya devam ettiği için eleştirirler. Ancak gerçekte onlarla aynı indirgemeci sınıf tanımını paylaşırlar. Toplumsal hareketler üzerine çalışan birçok araştırmacı sınıfı dar iktisadi bir kategori olarak ele alır ve onun aynı zamanda toplumsal bir ilişki biçimi olduğunu ve kültürel olarak da kurulmuş bir mahiyet arzettiğini görmezden gelir. Aynı şekilde Wood (2008: 95) da sınıfı hiyerarşik bir yapıda, mesleğe göre ayrıştırılan bir “katmanlandırma” olarak kavrayan “jeolojik” bir anlayışın varlığından bahseder. Yeni toplumsal hareket teorisyenlerinde bu tarz “indirgemeci” bir sınıf anlayışının bulunduğu belirtilmelidir. Böylece yeni hareketlerin toplumsal temeli “değer tabanlı politikalara dayalı sınıf-dışı çeşitli aktörler” olarak açıklanır.

Aynı şekilde yeni hareketlerin örgütsel yapılar anlamında da eskiye göre oldukça farklı olduğu iddia edilir. Melucci'nin (1994) belirttiğine göre eski hareketlerin ‘büyük liderler’ eşliğindeki merkezi örgütlenmeleriyle karşılaştırıldığında yeni hareketler özerk, esnek, dağınık ve yatay bir örgütlenmeye sahiptir. Harekete katılım bireyin iradesiyle gerçekleşir ve kararlar müzakere yoluyla alınır. Diğer bir ifadeyle kolektif hareket bir sözleşme sürecinin sonucudur. Hareketlerin örgütlenme biçimleri dikey hiyerarşik biçimlerde değil, yatay olarak kurulmaktadır. Merkeziz bir yapıları vardır. Bunun sağlanmasında ise yeni iletişim teknolojilerinin önemli payı bulunur. Bu yaklaşıma göre durağan ve kurumsal yapılara (sendikalar gibi) karşın yeni hareketlerde belirli konular etrafında oluşan, aktörlerin birden fazla harekete katılımını mümkün kılan, sabit üyeliklerden ziyade konuya odaklı olarak belirlenen katılım ve örgütlenme ilişkilerinin belirleyiciliğinden bahsedilebilir. Fakat Klandermans, çağdaş hareketlerin organizasyon biçimlerinin geleneksel formlardan oldukça farklı olduğu şeklindeki yargının “aşırı basitleştirme” içerdiğini vurgular. Ona göre yeni hareketler, geleneksel hareketlerce ortaya konan/elde edilen kaynakları ve olanakları kullanmaktadırlar. Bu anlamda geleneksel ve çağdaş hareketler ve onların örgütlenme biçimleri arasında yapılan ayırım oldukça muğlaktır (Coşkun, 2007: 138-139).

Yeni hareketlerin değerleri, hedefleri, aktörleri ve örgütsel yapılarına ek olarak bu hareketleri “yeni” yapan kimi farklı özellikler de belirtilmektedir. Pakulski (1993: 131), yeni hareketlerin eski hareketlerden temelde üç noktada farklılaştığını ifade eder. Bunlar “jenerasyon”, “statü politikaları” ve “sivil toplum” kavramıdır. Pakulski'ye göre günümüz hareketleri çoğunlukla gençleri kapsadığı için “jenerasyon” kavramı bu hareketleri anlamada “sınıf” kavramına göre daha açıklayıcıdır. Statü politikalarından kasıt, eski işçi sınıfı – burjuvazi çatışmasının yerini bugün statü grupları arasında yaşanan çatışmaların almış olmasıdır. Sivil toplum kavramının ifade ettiği ise, güncel hareketlerin sosyalist bir devrimi amaçlamayan hareketler olması, devlet yerine sivil toplumun hâkim olduğu bir toplumsal yapının ortaya çıkması, hareketlerin merkezinin ise siyasal olmaktan çok sosyo-kültürel bir nitelik taşımasıdır.

Benzer şekilde Johnston ve arkadaşları (1999: 132) da yeni hareketleri anlama noktasında, “eski” çözümlene çerçevelerinin tamamen terk edilmesi gerektiğini savunurlar. Onlara göre, sosyal hareketleri anlama konusunda başta Marksistler olmak üzere kimi bilim insanları hareketlerin ideolojik programlarına ve sınıfsal zeminine dikkati çekmişlerdir. İdeoloji, bağlılık ve partizanlık gibi öğelere yapılan bu vurgu, yeni hareketlerin oluşumunu açıklamada ideolojiler olarak fikirlerin egemenliğini ortaya çıkarmıştır. Bu da hareketin oluşumunun kaynağı olarak toplumsal yapıdaki çatışmalar ve gerginlikler üzerinde durulması sonucunu doğurmuştur. Oysa onlara göre, sanayi devriminden beri Avrupa’da hâkim olan sınıf çatışmalarına dayanan kolektif hareket modeli ile karşılaştırıldığında, modern toplumdaki değişimler söz konusu hareketlerin “yeni” liğinin kaynağıdır (Johnston vd, 1999: 134). Bu çerçevede Johnston vd (1999: 135-137), yeni toplumsal hareketlerin özelliklerine dair şu tespitleri yaparlar:

“1) Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal tabanı konusunda, sınıfsal yapıyı aşan bir eğilim söz konusudur. Katılımcıların arka planları gençlik, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ya da meslekler gibi yapısalçı açıklamalara tekabül etmeyen farklı toplumsal statülerde temellenmektedir. 2) Yeni hareketlerin ideolojik çerçevesi, işçi sınıfı

hareketiyle ve kolektif hareket için bütünleştirici ve homojenleştirici bir unsur olarak Marksist ideoloji anlayışıyla tam zıt bir konumda durmaktadır. 3) Yeni hareketleri mobilize eden faktörler ve şikayetler, işçi sınıfı hareketini karakterize eden ekonomik konulardan çok, kimlik sorunlarıyla ilişkili kültürel ve sembolik meseleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. 4) Yeni toplumsal hareketler, insan hayatının kişisel yönlerini (eşcinsel hakları, kürtaj üzerine yoğunlaşan hareketler, kadın hareketi vb.) yansıtmaktadır. 5) Yeni hareketler şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlikle karakterize edilen yeni mobilizasyon modelleri kullanmaktadır. 6) Yeni hareketler parçalı, merkezsiz ve dağınıktır. 7) Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve canlanması, Batı'nın geleneksel siyasal katılım kanallarına ilişkin yaşanan güven krizi ile ilgilidir.”

Bu kuramcılara göre söz konusu özellikler, yeni hareketler ile eski hareketler arasında yapısal kopuşlar ve farklılıklar yaratmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, bu varsayımların pek çoğu hatalı ya da eksiktir. Öncelikle, söz konusu kuramcıların eleştirilerini dayandırdıkları eski hareketler karikatürize edilmekte, bu hareketlerin çözümleme çerçevesi sayılan sınıf temelli açıklamalar da indirgemeci, sıg ve buna bağlı olarak yanlış ön kabuller üzerine kurulmaktadır. Çetinkaya'nın (2008: 35) da belirttiği gibi, bu açıklamalarda önceki yüzyılların işçi hareketleri öyle bir anlatılır ki, bunlar zengin içeriğe-çeşitliliğe sahip olmayan, kendi iktisadi çıkarından başka bir şey gündeme getirmemiş ve hatta başka toplumsal kesimleri dışlamış hareketler olarak resmedilir. Dolayısıyla sınıf mücadelelerinin sona erdiği çağımızda karşı karşıya olunan yeni hareketler daha zengin içerik ve taleplere sahip, dar iktisadi çıkardan bağımsızlaşmış, daha demokratik ve katılıma açık hareketlerdir. Oysa bu varsayımların tarihe karşı ilgisizlik ve bilgisizlikten kaynaklandığını belirten Çetinkaya'ya (2008: 36) göre, eski hareketler olarak adlandırılan ve 18. yüzyılla birlikte görünür olan bu hareketler, ele aldıkları meseleler, araçlar, taktikler ve örgütsel formları itibariyle, “yeni” olduğu söylenen hareketlerle önemli benzerlikler taşımaktadır. Aynı dramatik kurgu, bu yaklaşımda Marksizm ve sınıf temelli açıklamalar için de geçerli kılınmaktadır. Burada sınıf çelişkileri ya da sınıf ilişkileri yalnız ekonomik düzeyde işlermişçesine dar ve tek boyutlu kavranan bir sınıf anlayışı hakimdir. Buna ek olarak “ekonomik düzey” ya da “ekonomik çıkar” gibi kavramlar da Marksizm bağlamındaki üretim ilişkilerini ve tarzlarını ifade eden ekonomi-politik anlamından soyutlanarak, hâkim anlatıdaki “devletten/politikadan bağımsız piyasa ekonomisi” anlamıyla kullanıma sokulmaktadır. Dolayısıyla burada hem bir kavramsal tutarsızlık/hata vardır, hem de tartışmanın özü itibariyle baştan yanlış kurulmuş bir “Marksizm-sınıf-toplum” algısı söz konusudur. Yeni hareketlerin hayatın kişisel olan yönlerine vurgu yaptığına (dolayısıyla politik ya da sınıfsal değil kimlikler ile ilgili olduğuna) dair iddianın kendisi ise zaten bizzat kadın hareketinin varlığı ile geçersizleşmektedir. “Özel olanın politik olduğu” deşifre edildiğinden beri bilinmektedir ki, kürtaj, toplumsal cinsiyet, yaşam tarzları ve kalitesi gibi konular (tüm toplumun sorunu olmadığı anlarda dahi), kamusal bir tartışmanın ve toplumsal bir düzenlemenin konusudur ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak politiktir.

Bu kuramcıların, yeni hareketlerin şiddet karşıtı modeller kullandığı yargısı ise, dünyanın pek çok bölgesindeki birçok yeni hareket tarafından yanlışlanmaktadır. Özellikle ekolojik hareketler, öğrenci hareketleri, Afroamerikan hareketi, savaş karşıtı hareketler gibi “yeni” kapsamında sayılan hareketler için, hatta barış eylemleri için bile şiddet kaçınılan bir unsur değil, tam tersine gerektiği zaman kullanılan ve kullanılması için organize olunan bir mobilize edici faktör halini almıştır. Belirtmek gerekir ki, elbette şiddet hareketler için tek ve en etkili unsur değildir fakat bu yaklaşımda iddia edildiği gibi özellikle kaçınılan bir unsur da olmamaktadır.

Genel olarak bahsetmek gerekirse, yeni toplumsal hareketler paradigmasının dayandığı bazı temel varsayımlardan söz edilebilir. Bu varsayımlar, günümüz toplumlarında “toplumsal bütünlüğün parçalandığı ve bunun yerini farklılıklar ile çoğullukların aldığı” temel savına dayanmaktadır. Bunlar, toplumsal üretimin materyal bir temelden post-materyal bir merkeze kaydığı; ‘siyasi’ ile ‘iktisadi’ arasındaki bütünlüğün ayrıştığı; buna bağlı olarak oluşturulan bir sivil toplum tanımı ile yeni bir devlet-sivil toplum karşıtlığının kurulduğu; toplumu kavramada sınıfların ve sınıfsal ilişkilerin geçersizleştiği

ve tüm bunların sonucu olarak yaşam tarzları, değerler ve kimliklerin belirlediği post-endüstriyel yeni bir toplum ile karşı karşıya olduğu iddialarını kapsamaktadır.

AVRUPA YORUMUNA ELEŞTİRİLER

Yeni toplumsal hareketler teorisinin temel savları olan “post-endüstriyel toplum” ve “sivil toplum” kavrayışları ile “sınıf tanımlamalarının değiştiği ya da ortadan kalktığı”, iddialarına karşı güçlü eleştiriler yöneltilmektedir. Örneğin Wood (2008: 275), post-endüstriyel kuramlarda kapitalizmin sistemsel birliğinin ve bütünleştirici zorlamalarının, yerini, birçok toplumsal gerçekliğin bir kolajına, çoğulcu, esnek bir yapıya bıraktığını belirtir. Ona göre geleneksel kapitalist ekonomi, her parçanın bağımsızlaşma mücadelesi için bir alan açtığı post-fordist bir parçalanmışlıkla yer değiştirmiş bulunmaktadır. Kapitalizmi oluşturan sınıf ilişkileri, başka birçok kimliğin yanında sadece bir “kimliği” (artık tarihsel önemi açısından “ayrıcalıklı” olmayan) temsil etmektedir. Böylece söz konusu kuramlar, sayısız kimlikler ve (herhangi bir belirlenim-tarihsellik ilişkisine dayanmayan) sonsuz çeşitlilikler (rastlantısallıklar) içinde artık kapitalizmi neredeyse unutmakta (ve analizlerden çıkarmakta) ya da onu görünmez kılmaktadırlar. Kapitalizmin buharlaştırılması ile birlikte sınıflar da anlamını yitirmekte ve artık toplumda sınıflar değil kimlikler geçerli olmaktadır. Böylece toplumsal ilişkiler alanında asıl merkezi konum sivil topluma verilmektedir.

Sivil toplum-devlet tartışması post-endüstriyel kuramlarda bu kadar kilit rol oynamasına rağmen, sivil toplum kavramının 20. yüzyılda yeniden canlanmasını sağlayan Marksist düşünür Gramsci olmuştur. Sivil toplum-siyasal toplum ayrıştırması yapan Gramsci, bu kavramı sivil toplum ile siyasal toplumun ya da devletin, yapısal ve maddi olarak birbirlerinden ayrı varlıklar olduğunu anlatmak için değil; toplumsal sistemi açıklayabilmek üzere metodolojik bir ayrım olarak kullanmıştır. Gramsci’nin düşüncesinde sivil toplum ve devlet, kapitalist sistemin üst yapısal kurumlarını ifade eder. Bu kurumlar birbirlerinden ayrı olmadıkları gibi, birbirlerinden farklı işleyen yapısal dinamikleri de yoktur. Gramsci’ye (2007: 250) göre, “sivil toplum ile siyasal toplum arasında yapılan yönetsel bir ayrımın organik bir ayrım halini alması büyük bir teorik hatadır. Gerçekte devlet ile sivil toplum aynı şeydir”. Ona göre devlet, kapitalist sistemin zora dayalı iktidarındır. Fakat bu “zor”u görünmez kılabilecek iktidar biçimleri de mevcuttur. Bu tür bir iktidar, hegemonya kavramında somutlaşır. Devletin zora ve siyasal egemenliğe, yani diktatörlüğe dayalı iktidar alanına karşılık, sivil toplum onaya dayalı hegemonya alanıdır (Sancar, 2008: 31-32). Dolayısıyla sivil toplum, devletten bağımsız ya da ona karşıt bir alan değildir. Tam tersine bunlar, tarihsel olarak oluşmuş yapısal bir bütünlüğü temsil etmektedir. Buna göre, kapitalizmin sistemsel birliğinde sivil toplum ile devleti birbirinden ayırmanın hem yapısal hem de niteliksel bir imkân yoktur. Sivil toplum ile devletin ilişkisel bütünlüğü ancak üretim ilişkileri temelinde ele alındıklarında ortaya çıkar ve ancak bu yolla anlamlı hale gelir. Dolayısıyla sivil toplum ve devletin varlıkları apayrı olmadığı gibi; devletten ayrılmış gibi kurgulanan “sivil” toplum da aslında sınıfsal ve tarihsel olarak kurulmuş bir “siyasal” egemenlik alanıdır.

Buna karşın yeni hareketler teorisyenleri, Gramsci’nin yöntem düzeyinde geliştirdiği sivil toplum-devlet ayrımını mutlaklaştırmakta, sivil toplumu, devletten, üretim ilişkilerinden ve toplumsal bütünlükten ayrı bir alan olarak ele almaktadırlar. Bu duruma dikkat çeken Wood (2008: 279) da Gramsci’nin sivil toplum anlayışının açıkça kapitalizme karşı bir silah olarak düşünüldüğünü ancak kavramın artık kapitalizmi desteklemek üzere kullanıldığını belirtir. Wood’a (2008: 277) göre “sivil toplum”un özel modern anlamı sistemik olarak ilk kez 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve daha önceki toplum kavramlarından oldukça farklıdır. Sivil toplum, ayrı bir insan ilişkileri alanını temsil eder; devletten farklılaştırılmış, ama ne kamusal ne özel ya da belki aynı anda her ikisi olan, sadece hanenin özel alanı ile devletin kamusal alanından ayrı bir dizi toplumsal etkileşimi kapsamakla kalmayıp, daha da belirgin olarak özel iktisadi ilişkileri, piyasayı, üretim, dağıtım ve değiş-tokuş ağını kapsayan ayrı bir toplumsal faaliyet alanıdır.

Gerçekten de politik ile iktisadi alanların birbirinden ayrıştırılması sonucu, politik alan devletle özdeşleştirilmekte ve buna karşı devlet dışında kalan her unsur bir şekilde sivil toplumun içerisinde

değerlendirilmektedir. Bu aynı zamanda yeni toplumsal hareket teorilerinde toplumsal faaliyetin ve politik eylemliliğin de sınırlarını belirlemektedir. Artık her toplumsal hareket, kaçınılmaz olarak sivil toplumda konumlandırılmakta; hareketlerin, “sivil toplum”un sınırlarını aşmaması beklenmektedir. Bu kuramlarda bir sivil toplum aktörü olarak değerlendirilen yeni hareketlerin politika ile olan bağlantısızlıkları da tam bu noktada konumlandırılır. Çünkü Wood’un da belirttiği gibi “devlet-devlet dışı” ikiliğiyle şekillenen sivil toplum kavramı “politik güce karşı toplumsal gücü” ifade eder. Fakat bunun nasıl bir toplumsal güç olduğu belirsizdir. Çünkü bu kavrayışta sivil toplum, “evlerden, sendikalardan, gönüllü kuruluşlardan, hastanelerden, kiliselerden piyasaya, kapitalist kuruluşlara, yani kapitalist ekonominin tamamına” uzanmaktadır (Wood, 2008: 280). Bu karmaşıklığın pek çok tehlike içerdiğine dikkat çeken Wood’a (2008: 282) göre; hane halkından gönüllü kuruluşlara ve kapitalizmin iktisadi sistemine kadar her şeyi ayırım gözetmeden bir araya yığan bu kavramsal bavul, bir şeyleri ortaya çıkardığı kadar, karıştırmakta ve gizlemektedir de. Kapitalist örgütlenmenin temel dinamiğini görünmez kılan böylesi bir sivil toplum tanımı, yalnızca “piyasayı, sivil toplumun özgür alanına tahsis etmek”le kalmaz, aynı zamanda toplumsal failer ile onların politik eylemlilikleri arasına da asla kapanamayacak bir boşluk açar.

Post-endüstriyel kuramlarda sivil toplumun yanı sıra devlete dair tanımlar da oldukça çarpıktır. Devlet, tüm toplumsal gruplanmalardan, bölünmelerden bağımsız, bunların üstünde ya da bunlara karşı bir kurum olarak kavranır. Bu kuramlarda, herhangi bir belirlenim ilişkisi reddedildiğinden devlet de toplumsal sınıfların tarihsel ilişkilerinden azade bir varlık gibi değerlendirilir. Siyaset, devletin kendi varlığını topluma rağmen sürdürme çabası olarak kavranır. Bu nedenle bir “sivil toplum” bileşeni olan sermayenin devlet ile giderek iç içe geçen yapısı ya da devletin sınıfsal karakteri gibi tartışmalar post-endüstriyel kuramlarda çoğunlukla yer bulamaz.

Bu noktada Özen’in (2015) yeni toplumsal hareketlerin kurucu isimlerinin fikirlerine getirdiği eleştiriye değinmek önemlidir. Özen’e (2015: 24) göre Touraine ve Melucci’nin toplum çözümlemeleri ve Marksizm’e dönük eleştirileri, siyaset ve kültür arasına koydukları keskin ayrımla birleştiği için, bu kuramcılar yeni toplumsal hareketleri siyaset alanından tamamen uzaklaştırmış ve kültürel alana hapsetmiştir. Böylelikle ne Touraine ne de Melucci kültürel alanın da siyasetin bir parçası olabileceğini ve kültürel mücadelelerin siyasal kimliklerin oluşumunda kritik bir rol oynayabileceğini dikkate almışlardır. Yeni toplumsal hareketlerin devlet iktidarını hedeflememesini siyasetten uzak durmak olarak yorumlayarak, bu hareketlerin içine doğdukları alanı siyasallaştırdıklarını göremeyen Touraine ve Melucci, yeni mücadelelerin devlet gücünü elde etmeye çalışmamasını, bu hareketlerin mevcut sistemi değiştirmek gibi bir amaçlarının olmaması şeklinde yorumlamışlardır. Aynı şekilde Touraine, bir yandan kültürel alanda hareket ederek tüm toplumu yeniden şekillendirebileceğini öne sürdüğü toplumsal hareketlerden bahsederken, diğer yandan bu hareketlerin ilgilenmediğini öne sürdüğü bir siyaset alanı resmetmektedir. Kültür ve siyaset arasındaki bu keskin ayrım gerçekçi bir ayrım olmayıp, toplumsal hareketlerin yürüttükleri mücadelelerde hem her iki alanda da hareket edebileceklerini hem de her iki alanda da değişimi ve dönüşümü hedefleyebileceklerini gözden kaçırmaktadır. Ayrıca, tüm toplumu dönüştürecek bir hareketin siyaseti etkilememesi mümkün olmazken, dahası böyle bir hareketin siyaset dışı kalarak bu amacına ulaşması da neredeyse imkânsızdır (Özen, 2015: 27). Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler teorisinin kültür, siyaset, sınıf, toplum ve toplumsal hareketler üzerine tutarlı bir çerçeveye sahip olduğunu söylemek zordur.

Sivil toplum-devlet tartışmasının yanı sıra, yeni hareket yaklaşımlarında sıklıkla dile getirilen “yaşam tarzlarının artan çeşitliliği” iddiası da kimi kuramcılarca eleştirilmektedir. Wood’a (2008: 301) göre bu iddia oldukça yüzeyseldir ve sivil toplum ile yaşam tarzları temelinde gözlemlenen çeşitlilik bir tür yanılsamadır. Çünkü, sadece meta miktarı ve değişik tüketim biçimleri ile ölçülen “yaşam tarzları” çeşitliliğinin altındaki sistemsel birlik, aynı zamanda daha derin ve küresel bir homojenliği dayatırken, bu çeşitliliği yaratan zorlayıcı şartlar gizlenmekte, en üst düzeyde “meta fetişizmi”nin ve “tüketim toplumu”nun zaferi kutlanmaktadır. Buradan hareketle “yaşam tarzlarının çeşitliliği” iddiasının temelinde, iktisadi, toplumsal ve ideolojik olarak kurulmuş belirli “tüketim kalıplarını” ifade ettiği ve bu kalıpların da oldukça homojen ve tekleştirici bir yapıyı işaret ettiği söylenebilir. Callinicos (2006: 12) da bu ve

benzer tüketim kalıplarının, toplumdaki genel güç ve ayrıcalık ilişkileri içindeki oldukça farklı konumları gizlemeye yaradığını vurgulamaktadır.

Dolayısıyla yaşam tarzlarına dayanan bir toplumsal durum analizi, daha derindeki asıl yapısal belirleyicileri görmeyi engellemektedir. Buna koşut olarak, “post” dünyanın önemli bir restorasyon sürecinin sonucu olduğu ve tıpkı yaşam tarzları gibi bu tarzları taşıyan bireylerin de önemli bir restorasyona maruz kaldığı söylenebilir. Yıldızoğlu (2011) bu restorasyon sürecinin bireyini şöyle tanımlar:

“Restorasyonun ürettiği insan, “değişim”den yanadır, “satüko”ya karşıdır; ama kapitalizm içinde kalmak koşuluyla. Çok demokrattır, devlete karşı bireysel özgürlükleri savunur, ama tüm özgürlükler sermayenin özgürlüğüne tabi kalmak koşuluyla. Bu özgür, demokrat birey bürokrasiye karşı yaratıcılığı, özgünlüğü savunur; ama bu yaratıcılık, özgünlük pazarlanabilir metalar üretebildiği, sermayenin rekabet gücünü ve verimliliği arttırabildiği sürece (...) Bu yeni birey, mutlak hakikatlere, büyük projelere, büyük söylemlerin, bireysel özgürlükleri sınırlayan *ilkelerine* de karşıdır. Önemli olan bireysel hazlar ve özgün perspektiflerdir; sermayenin projesinin tek büyük söylem, tek mutlak hakikat olarak kalması koşuluyla.”

Bu eleştirilerden hareketle yaşam tarzları, sivil toplum ve “büyük projelerin, trajik karakterlerin imhası”na dayanan post-endüstriyel demokrasi tartışmalarının içeriğine dair daha geniş bir bakış edinmek mümkündür. Bu kapsamda toplumsal hareketlere biçilen roller ve sınırlar daha anlaşılır olmaktadır. Böylesi bir çerçevede kurulan yeni hareketler paradigmasının sınıfa dair kavrayışı da önemli eleştirilere uğramaktadır. Sınıfsal konumlanmalara ve ilişkilere dayanan toplum tipinin giderek çözüldüğü ve materyal değerleri aşan post-materyal yeni bir toplumun ortaya çıktığı savına dayanan bu paradigma, temelde iki tespiti bu fikrin kanıtı olarak sunar. İlki, işçi sınıfının giderek küçüldüğü ve yerini yeni bir orta sınıfa bıraktığıdır. Buna bağlı olan ikincisi ise, toplumsal süreçleri açıklamada sınıf çerçevesinin artık yeterli ve geçerli bir analiz noktasını oluşturmadığıdır.

İşçi sınıfının küçüldüğü varsayımı her şeyden önce işçi sınıfına dair yanlış kavrayışların daha da yanlış sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre işçi sınıfı, mekân olarak fabrikalarda yoğunlaşmış, kol emeğiyle çalışan “klasik” mavi yakalılar olarak kavranmaktadır. Bu tanım Fordist birikim rejiminin temel “işçi” profilidir. Buradan yola çıkarak, işçi sınıfının kol emeği kullanan mesleklerle özdeşleştirilmesi eğilimi güçlenmiştir. Fakat tam da bu nedenle, ileri kapitalist ülkelerde kol emeği ile çalışanlar giderek azalan bir kesimi oluşturduklarından, işçi sınıfının giderek yok olmakta olduğu sonucunu çıkartmak kolaydır (Callinicos, 2006: 13). Ancak, işçi sınıfını tanımlayan şeyin üretim ve mülkiyet ilişkileri olduğu düşünülürse, post-endüstriyel kuramların, sınıfı, onu oluşturan maddi ve yapısal unsurlarla değil, belli bir tarihsel dönemin hâkim işçi sınıfı “görüntüsü” ile tanımladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Callinicos’un (2006: 19-20) da vurguladığı gibi, işçi sınıfının hiçbir zaman sabit bir meslek yapısı olmamıştır. İşçi sınıfının meslek dağılımı daima gününün sermaye birikiminin yapısını yansıtmıştır. Sermaye birikiminin ihtiyaçları değiştikçe bu yapı da değişmiştir. Dolayısıyla kapitalizmin “kriz dönemleri”, sermayenin “yeniden örgütlenme ve yeniden yapılanma dönemleri” olarak görülebilir. Böyle dönemlerde “etkisiz kalan sektörler gerilediği, iflas eden sermayeler başkalarının eline geçtiği ve onların yerini yeni sektörler ve daha etkili sermayeler aldığına göre, bazı işler yok olup (ya da üretimdeki ağırlığı azalıp) başkaları yaratıldıkça”, işçi sınıfı da bu yeniden yapılanmanın etkilerine göre yeniden biçimlenmektedir.

Böylece Fordist üretimin sınırlarına gelindiği 1970’lerle birlikte, neo-liberal yeni bir birikim rejimi oluşurken buna bağlı olarak değişen işçi sınıfı kompozisyonu, post-endüstriyel yaklaşımlarla işçi sınıfının küçülmesi, çözülmesi vb. biçimlerde kavranmaktadır. Yani 1980’lerle kurumsallaşma evresine giren neo-liberal kapitalizmde hizmet sektörünün genişlemesi, üretimin küresel ölçekte parçalanması, uluslararası iş bölümünün yeniden tanzim edilmesi, enformel ve güvencesiz çalıştırma biçimlerinin yaygınlaşması, kamusal hakların radikal çözülüşü vb. gibi etmenlerle işgücünün toplandığı alanların ve buna bağlı olarak sınıfsal bileşimin değişmesi, bu analizlerce “sınıfın küçülmesi/yok olması” olarak

okunmaktadır. Oysa mülkiyet ve üretim ilişkilerinde köklü bir farklılık yaşanmamakta, hala üretim araçlarına sahip olanlar, emeklerini satarak geçinen kitlelerden elde ettikleri artı değere el koymakta ve toplumsal bölüşüm hiç olmadığı kadar uçurumlaşmaktadır. Dolayısıyla temelde gerçekleşen amaç ve ilişki aynıdır. Farklılık ise, bu “esas” amacın toplumsal örgütlenmesini tesis eden birikim rejimleri ile bunların politik, toplumsal, ideolojik ve kültürel boyutlarının tarihsel olarak yeniden yapılanmalarında yaşanmaktadır.

Bu kuramlarda “işçi sınıfının yok oluşunun” temel bir nedeni de kafa ve kol emeği arasında yapılan ayırmadır. İşçi sınıfını kol emeği ile özdeşleştiren bu kuramlarda, neo-liberal dönemde hizmet sektörünün büyümesi ile kafa emeğini kullanarak çalışan kesimin muazzam oranda artışı, bu kitlenin artık “yeni bir orta sınıf” yarattığı ve böylece işçi sınıfının giderek daha da küçüldüğü öne sürülür (Gorz, 1982; Touraine, 1971; Bell, 1973). Bu yargının temelinde de yine sınıfı maddi temelinden koparıp, toplumsal görüngülerine ve konjonktürel niteliklerine (gelir, yaşam standardı, tarzı vb.) göre belirleme yanlılığı yatar. Bu yanlığıdan devam edilerek, kafa emeğiyle çalışanların işçi sınıfına dahil olmadıkları kabul edilse bile, büyük bir tutarsızlık hala bu yaklaşımlarda var olmaya devam eder. Bu tutarsızlık hizmet sektörünün doğrudan kafa emeği ile eşitlenmesinde kendini gösterir. Oysa hizmet sektörü işçilerinin çok büyük bir bölümü (örneğin, garsonlar, temizlik işçileri, turizm sektörü çalışanları, alt kademe büro işçileri vb.) “kafa emeği” kategorisine girmemekte, hatta birçoğu kol emeği işçileri kadar ağır şartlarda çalışmaktadırlar. Aynı şekilde, hizmet sektörünün kafa emeği ile çalışan üyeleri için dahi üretim araçlarına sahip olamama ve sömürülme ilişkisinde hiçbir değişiklik yaşanmamaktadır. Bu durumda söz konusu kitlenin “yeni orta sınıf”a neden ve nasıl dahil edildiği sorusu gündeme gelmektedir. Bu noktada, sınıfı tanımlayan unsurların farklılaşmasından söz edilmelidir. Buna göre, post-endüstriyel kuramlarda sınıf, üretim ilişkileri ve sömürü süreçleri ile değil, “değerler”, “statü”, “meslekler” ve “gelir düzeyleri”, “yaşam tarzları” ile tanımlanmaktadır (Callinicos, 2006: 11). Oysa statü, meslekler, yaşam tarzları ve gelir düzeyleri gibi unsurlar, toplumsal üretim ve yeniden üretimin dinamiği içerisinde dönemsel, değişken ve bağımlı unsurları ifade etmektedirler. Bunlar “neden”e değil, “sonuç”a ait görünümlerdir. Bu nedenle yeni toplumsal hareketlerin tabanının belirlenmesinde bu kavramların tek başlarına bir açıklayıcılık taşıdıklarını düşünmek zordur.

Bu konuda Williams da önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Williams, farklılaşan sınıf kavramsallaştırmasının ve buna bağlı olarak kurulan işçi sınıfı-orta sınıf karşıtlığının anlaşılmasında, bu kavramların ideolojik ve toplumsal anlamlarının açıklayıcı olacağını belirtir. Ona göre, süregelen geleneksel sınıf yorumları ekonomik değil, yaşam tarzları ve davranış biçimleriyle ilişkilidir. Birçok insan için “işçi sınıfı” terimi yoksulluğu, kötü ev şartlarını, açıkta kalmayı çağırıştır; oysa “orta sınıf” harcanacak parası olan, daha iyi evlerde yaşayan ve daha düzenli ve denetlenebilir bir hayatı olan bir sınıftır. Williams’a göre bu “hayat tarzı” karşıtlığı kolayca geçmiş ve gelecek karşıtlığına dönüşür: “İşçi sınıfı” insanların sürekli uzaklaştığı eski tarzdır; orta sınıf ise yeni “çağdaş” tarzdır. Bu terimlerin günümüzde toplum düzeninin tanımları olarak pek geçerli olmadığını söylemek kolaysa da duygu yükleri hiç azalmamıştır (Williams, 1989: 64). Yeni hareketlerde görülen ısrarlı “sınıfsızlık” (ya da en iyi ihtimalle yeni orta sınıflar) vurgusunun da böylesi bir ideolojik arka planı olduğu söylenebilir. Aynı şekilde yeni hareketler kuramcılarının tanımladığı yeni toplum, işçi sınıfı hareketlerinin ve onların temsil ettiği toplumsal düzenin artık geçmişe ait bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Böylece itibarsızlaştırılan bu “devri geçmiş” hareketlerin de yeni hareketlerin ve onların temsil ettiği yeni toplumun olumlanması için bir araç olarak kurgulandığı söylenebilir.

SONUÇ

Yeni toplumsal hareketlerin tüm dünyada yarattığı etki, bu hareketler üzerine oldukça geniş bir literatür oluşmasını da sağlamıştır. Yeni toplumsal hareketler teorisi bu literatürün en etkili kuramlarından biri olarak öne çıkmaktadır. 1970’lerden itibaren gündeme gelen bu teori, kaynaklar ve stratejiler üzerine odaklanan Amerikan ekolüne karşılık, sosyal hareket çalışmalarında Avrupa ekolünü temsil etmektedir. Toplumsal hareketleri kültürel bir zeminde ve yeni bir toplumsal yapının parçası olarak tanımlayan bu yaklaşımın iki önemli ismi olan Touraine ve Melucci’nin yaklaşımları incelendiğinde, yeni toplumsal

hareketler teorisinin altında yatan kurucu fikirlerin, sanayi sonrası toplum kuramları ile kültür-kimlik temelli yaklaşımlar olduğu; devlet ve sivil toplum ikiliğinin ise bu teorisinin merkezi kavramlarından birini oluşturduğu söylenebilir. Sanayi sonrası toplum yaklaşımları temelde sınıfsal çatışmaların ve buna bağlı olarak protestonun maddi ve toplumsal anlamının yok olduğu iddiasını barındırmaktadır. Buna göre toplumsal ilişki ve yapılar artık üretim ilişkilerinde ve sınıf çatışmalarıyla belirlenmemekte, devlet-sivil toplum gerilimindeki kültürel mücadeleler toplumun temeli olmaktadır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler teorisinin başlı başına özgün bir yaklaşım olmadığı, sanayi sonrası toplum kavrayışlarının toplumsal hareketler alanındaki uzantısı olduğu söylenebilir.

Yeni toplumsal hareketler teorisi içeriği itibarıyla de, dayandığı kurucu fikirler ekseninde çıkarımlara sahiptir. Yeni hareketleri eski toplumdan oldukça farklı yeni bir toplumun parçası olarak gören bu teori, yeni hareketlerin niteliğini, amaçlarını, katılımcılarını, örgütsel yapılarını ve eylem-söylem biçimlerini, eski hareketlerle farklılıkları içerisinde ele almaktadır. Ancak sözü edilen bu farklılıklar oldukça tartışmalı varsayımlar üzerine kurulmuştur.

İlk olarak yeni toplumsal hareket teorisinde eski hareketlerin hiçbir zenginliğe ve çeşitliliğe sahip olmayan, iktisadi çıkarılardan başka bir talep geliştirmemiş karikatürize yapılar olarak kabul edildiği görülmektedir. Oysa tarihsel araştırmalar, 18. yüzyıldan itibaren gündeme gelen toplumsal hareketlerin zenginlik, çeşitlilik ve talepler bakımından yeni hareketlere benzerliğini ortaya koymaktadır. İkinci olarak bu teorisinin, eleştirdiği sınıf temelli açıklamalara dönük oldukça dar ve yüzeysel bir kavrayışa sahip olduğu söylenebilir. Sınıf çelişkileri ya da sınıf ilişkileri yalnız ekonomik düzeyde işlermişçesine sınırlı ve tek boyutlu kavranan bir sınıf anlayışı hakimdir. Buna ek olarak “ekonomik düzey” ya da “ekonomik çıkar” gibi kavramlar da ekonomi-politik anlamından soyutlanarak, hâkim anlatıdaki “devletten/politikadan bağımsız piyasa ekonomisi” anlamıyla kullanıma sokulmaktadır. Üçüncü olarak, yeni hareketlerin işçi sınıfının dışında orta sınıf hareketleri olduğu, sorgulanması gereken bir iddiadır. İşçi sınıfına dönük kavrayışın mavi yakalı fabrika işçileriyle sınırlı olması, bu teorisinin en önemli eksikliklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Zira toplumsal olgulara dönük analitik bir yaklaşım geliştirmek yerine onları belirli bir dönemde hâkim olan görüntülerle/tipolojilerle sınırlayarak ele almak her şeyden önce metodolojik bir hatadır. Dördüncü olarak yeni hareketlerin hayatın kişisel olan yönlerine vurgu yaptığına, dolayısıyla politik değil fakat yaşam tarzları ile ilgili olduğuna dair iddianın kendisi oldukça tutarsızdır. Yaşam tarzını mümkün kılan toplumsal-siyasal ortam kamusal bir tartışmanın ve toplumsal bir düzenlemenin konusudur. Dolayısıyla bu alanlar da kaçınılmaz olarak politiktir. Benzer bir durum söz konusu teorisinin kültür kavrayışı için de geçerlidir. Kültür, toplumsal yapı ve ilişkilerde iktisat, siyaset gibi alanlardan ayrı ve onlardan yalıtık bir mekanizma olarak ele alınır. Bir diğer nokta ise, yeni hareketlerin şiddet karşıtı modeller kullandığı iddiasıdır. Bu iddia dünyanın pek çok bölgesindeki birçok yeni hareket tarafından yanlışlanmaktadır. Hareketler için şiddet, mutlak biçimde kaçınılması gereken bir unsur olmamaktadır.

Dolayısıyla yeni toplumsal hareket kuramcıları oldukça tartışmalı önkabullere dayanarak yeni ve eski hareketler (ve bunların zeminindeki toplumsal yapılar) arasında yapısal kopuşlar ve farklılıklar bulunduğunu savlamaktadır. Bu çıkarımlar sonucunda yeni toplumsal hareketler, eski hareketlerin iktidar talebi ve sınıf bağları gibi özelliklerinden arınmış şekilde sınıfsız, siyasetsiz, konjonktürel, kültürel, kişisel ve sivil olarak tanımlanmaktadır. Böylece yeni hareketler “yeni siyaset”in “post-endüstriyel demokrasi”sinde ideal bir sivil toplum aktörü olarak resmedilmekte, sistemin demokratik meşruiyetini sağlayan ve kitlelerin kendi alanlarını-kültürel kodlarını savunmalarıyla sınırlı işlevsel etkinlikler olmaktadır. Bu noktada yeni hareketler yalnızca sınıf içeriğinden “özgürleşmekle” kalmamış, aynı zamanda iktidarı ele geçirme amacına dayanan politik nitelikleri de dönüştüğünden çağdaş toplumlarda ifade ettikleri anlam da değişmiştir. Bu yeni anlam yalnız klasik sosyolojiyi değil eleştirel sosyolojiyi de “geçersiz kılmıştır”. Dolayısıyla bu yaklaşımda, “eski toplum” a ait hiçbir analiz ögesinin yeni hareketlerin dünyasına nüfuz etmemesi gerektiği ima edilmektedir. Böylece yeni toplumsal hareketler teorisinin, açıklama gücü oldukça tartışmalı olan fakat kurduğu çerçeve itibarıyla de rakip kabul etmeyen bir epistemolojik pozisyon içerisinde kendini var ettiği belirtilebilir.

Buna karşın, yeni toplumsal hareketler paradigmasına hem toplum çözümlemesi hem sınıf kavrayışı hem de kültür ve siyaset üzerine geliştirdiği çıkarımlar nedeniyle önemli eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerden hareketle yeni toplumsal hareketler teorisinin kültür, siyaset, sınıf, toplum ve toplumsal hareketler üzerine -her ne kadar çeşitli ve zengin savlara geliştirmiş olsa da- açık, analitik ve tutarlı bir çerçeveye sahip olduğunu söylemek zordur. Sonuç olarak söz konusu teorisinin çağdaş toplumsal hareketleri anlama ve açıklama noktasında kapsamlı ve isabetli bir kavrayış geliştirmekte yetersiz kaldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Fore-Casting*. New York: Basic Books.
- Calhoun, C. (1993). 'New Social Movements' of the Early Nineteenth Century. *Social Science History*, 17(3), 385-427.
- Callinicos, A. (2006). Giriş. İçinde A. Callinicos ve C. Harman (ed.), *Neoliberalizm ve Sınıf*, O. Akınhay (çev.), 9-25, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Cohen, J. (1999). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Tartışmalar ve Sosyal Hareketler. İçinde K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, 109-130, İstanbul: Kaknüs.
- Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot.
- Çayır, K. (1999). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. İçinde K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler-Teorik Açılımlar*, 13-33, İstanbul: Kaknüs.
- Çetinkaya, Y. D. (2008). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. İçinde Y. D. Çetinkaya, (ed.), *Toplumsal Hareketler-Tarih, Teori ve Deneyim*, 15-61, İstanbul: İletişim.
- Dalton, R.; Kuechler, M.; Buerklin, W. (1990) The Challenge of New Movements. İçinde R. Dalton ve M. Kuechler (ed.), *Challenging the Political Order*, 3-20, Cambridge: Polity Press.
- Gorz, A. (1982) *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*, London: Pluto.
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri*, A. Cemgil (çev.). İstanbul: Belge.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action, System and Lifeworld: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- Inglehart, R., (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R., Flanagan, S. C. (1987). Value Change in Industrial Societies. *American Political Science Review*, 81(4), 1289-1319.
- Jasper, J. M.(2002). *Ahlaki Protesto Sanatı*, S. Öner (çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Johnston, H.; Larana, E.; Gusfield, J.R. (1999). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler. İçinde K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, 131-161, İstanbul: Kaknüs.
- Kaderoğlu-Bulut, Ç. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 39, 48-67.
- Lash, S.; Urry, J, (1987). *The End of Organized Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- Lelandais, G. E. (2009). Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme. İçinde B. Çoban (ed.), *Yeni Toplumsal Hareketler*, 63-90, İstanbul: Kalkedon.

- Melucci A (1994). A Strange Kind of Newness: What's 'New' in new Social Movements? İçinde E Larana vd. (ed.), *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple University Press.
- Melucci, A. (1985) The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 52(4), 789-816.
- Melucci, A. (1989). Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs. İçinde J. Keane ve P Mier (ed.), *Contemporary Society*. London: Hutchinson Radius.
- Melucci, A. (1991) Toplumsal Hareketler ve Gündelik Yaşamın Demokratikleşmesi. *Birikim*, 24, 55-62.
- Melucci, A. (1995). The New Social Movements Revisited. İçinde L Maheu (ed.), *Social Movements and Social Classes: The Future of Collective Action*. Sage, Londra.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melucci, A. (1999). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. İçinde K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, 81-108, İstanbul: Kaknüs.
- Melucci, A. (2014), Süreç Olarak Kolektif Kimlik, Ö. Mollaer (çev.). İçinde F. Mollaer (ed.) *Kimlik Politikaları (Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık)*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Offe, C. (1985). New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 52(4), 817-868.
- Özen H (2015). Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 11-40.
- Pakulski, J. (1993). Mass Social Movements and Social Class. *International Sociology*, 8(2),131-158.
- Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Sociology*, 23, 411-430.
- Sancar, S. (2008). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge.
- Savran, G. (1992). Marksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler Tartışması. *Sınıf Bilinci Dergisi*, 11, 6-27.
- Touraine, A. (1971). *The Post-Industrial Society: Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House.
- Touraine, A. (1981) *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Touraine, A. (1985). An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research*, 52(4) 749-787.
- Touraine, A. (1988). *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Touraine, A. (1999). Toplumdan Toplumsal Harekete. İçinde K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, 35-52, İstanbul: Kaknüs.
- Touraine, A. (2004). On the Frontier of Social Movements. *Current Sociology*, 52(4), 717-725.
- Touranie, A. (2002). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, O. Kunal (çev.). İstanbul: YKY.
- Williams, R. (1989). *İkibine Doğru*, E. Tarım (çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, Ş. Artan (çev.). İstanbul: Yordam.

Yıldızoğlu, E. (2011). *24 Ocak Kararları ve Halkın Hakları*, <https://sendika63.org/2011/01/24-ocak-kararlari-ve-halkin-haklari-ergin-yildizoglu-50078/> Eriřim: 06.07.2020.